

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**PERTEV NAİLİ BORATAV SÖZLÜĞÜ (PERTEV
NAİLİ BORATAV'IN ESERLERİNDE GEÇEN
FOLKLOR MALZEMESİNİN TAHLİLİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esin ALÇIOĞLU

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Selçuk KIRBAÇ

EYLÜL - 2012

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

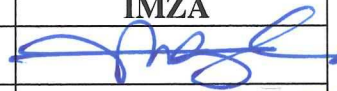

PERTEV NAİLİ BORATAV SÖZLÜĞÜ (PERTEV
NAİLİ BORATAV'IN ESERLERİNDE GEÇEN
FOLKLOR MALZEMESİNİN TAHLİLİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esin ALÇIOĞLU

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

Bu tez 18/09/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. M. Mehdi Erşüzel	Kabul	
Prof. Dr. Romanos BİZİL	KABUL	
Yrd. Doç. Dr. Selçuk KIRBAÇ	KABUL	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Esin ALÇIOĞLU

18.09.2012

ÖNSÖZ

Kültürümüzü anlatan, tanıtan, Pertev Naili Boratav, halkbilimi dendiğinde, ilk akla gelen isimdir kuşkusuz. Bu bilim dalının gelişmesine sayısız çalışmayla ışık tutan Boratav'ın hayatı, eserleri incelenmeye değer görülmüştür. Bu çalışmada Pertev Naili Boratav sözlüğünü oluşturmaya çalıştık. Çalışmalarım sırasında benden yardımlarını esirgemeyen, bana büyük bir özveriyle, fazlasıyla zaman ayıran Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Selçuk Kırbaç'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim sevgili annem ve babam Eser-Şennur Köseli'ye, benden maddi ve manevi desteğini hiç esirgemeyen hep yanımda olan sevgili eşim Hüseyin Alçioğlu'na şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Esin ALÇIOĞLU

18.09.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
SUMMARY	iii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. HALK BİLİMİ VE PERTEV NAİLİ BORATAV.....	3
BÖLÜM 2. PERTEV NAİLİ BORATAV'IN ESERLERİ.....	7
2.1. Köroğlu Destanı.....	7
2.2. Folklor ve Edebiyat I-II	7
2.3. Pir Sultan Abdal.....	9
2.4. Bey Böyrek Hikayesine Ait Metinler	9
2.5. Halk Edebiyatı Dersleri	11
2.6. İzahlı Halk Şiiri Antolojisi	11
2.7. Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği	12
2.8. Typen Türkischer Volsmarchen	13
2.9. Zaman Zaman İçinde	13
2.10. Tekerleme	14
2.11. Az Gittik Uz Gittik	14
2.12. 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı	15
2.13. 100 Soruda Türk Folkloru	16
2.14. Nasreddin Hoca	17
BÖLÜM 3. PERTEV NAİLİ BORATAV'IN ESERLERİNDEKİ BAZI TESPİTLERİ.....	18
BÖLÜM 4. SÖZLÜK.....	26
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	84
KAYNAKLAR	86
ÖZGEÇMİŞ.....	91

Tezin başlığı: Pertev Naili Boratav Sözlüğü (Pertev Naili Boratav'ın Eserlerinde Gecen Folklor Malzemesinin Tahlili)

Tezin Yazarı: Esin ALÇIOĞLU **Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Selçuk KIRBAÇ

Kabul Tarihi: 18.09.2012 **Sayfa Sayısı:** iii (önkısım) + 91 (tez)

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı **Bilim Dalı:** Yeni Türk Dili

Türkiye’de halk bilimi deyince ilk akla gelen isim kuşkusuz Pertev Naili Boratav’dır. Yaptığı Halkbilimi çalışmalarıyla Boratav, yurt dışında da Türkiye’yi kürsülerle temsil etmiştir. Mustafa Pertev Naili Boratav, 2 Eylül 1907’de doğmuş, 16 Mart 1998’de hayata gözlerini yummuştur. Halk bilimi adına ürettiği eserlerin hepsi çok değerli olup halk biliminin kurucularından sayıldığından halen yapıtları ders kitabı olarak okutulmaktadır. Bu yüzden eserleri incelenmeye değerdir. Çalışmalarında halk biliminin her sahasına değindiğinden, eserleri tarandığında halk bilimine ait sözcüklerin hemen hepsine ulaşmak mümkündür. Günümüzde bu sözcüklerin büyük bir kısmını kullanmadığımızdan ya da yöresel olduklarından anlamlarını öğrenmeye ihtiyaç duyabiliriz. Bu çalışmamızda Pertev Naili Boratav eserleri büyük bir titizlikle incelenmiş, Pertev Naili Boratav’ın halkbilimi ve halkbilimi malzemesiyle ilgili kullandığı kelimelerin sözlüğü yapılmıştır. Sözlükte kelimeler açıklanırken Boratav’ın açıklamalarından başka konuyla ilgili diğer kaynaklara da müracaat edilmiştir. Çalışma, Pertev Naili Boratav’ın ihtisas sözlüğü olmasının yanı sıra aynı zamanda bir halk bilimi terimleri sözlüğüdür. Yazarın bütün eserleri incelendiğinden eserlerin içeriklerine de yer veren çalışma, yazarın halen kullanılan bazı metotlarını da ihtiva eder niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Pertev Naili Boratav, Pertev Naili Boratav Çalışmaları, Halk bilimi, Halk Bilimi Terimleri

Sakarya University Insitute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Dictionary of Pertev Naili Boratav (Analysis Of Folklore Materials Which is in Pertev Naili Boratav's works

Author: Esin ALÇIOĞLU

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Selçuk KIRBAÇ

Date: 18.09.2012

Number.Of Pages: iii(pretext)+91(mainbody)

Department: Turkish Language And Literature

Subfield: New Turkish Language

When one talks about Folklore in Turkey the first person to remember is Pertev Naili Boratav. Boratav represented Turkey abroad with professorship chairs for his studies on the Turkish Folklore. Mustafa Pertev Naili Boratav was born on September the 2nd, and passed away on March the 16th, 1998. All of his studies that he carried out on the folkloric productions are precious. Because he is considered to be one of the founders of the Folklore in Turkey his books are used as teaching materials in the universities in Turkey. For this reason, his achievements and productions are worth examining. He touches upon each and every field of Folklore in his studies. Therefore, when his studies are examined it is possible to reach almost all of the words belonging to Folklore. In the present time, we do not use most of these words because they are usually used regionally. Therefore, we may need to learn their meanings. In this study, the studies of Pertev Naili Boaratav are examined very carefully, and a glossary of the words that Pertev Naili Boratav used and utilized with respect to Folklore and folkloric materials is produced. When the words are explained in the glossary, other reference sources are also utilized in addition to the explanations and definitions of Boratav. In addition to being a specialist glossary of Pertev Naili Boratav, the study is a glossary of Folkloric terms, at the same time. Because all the productions and achievements of the author are examined the study also involves the contents of his productions and achievements and some methods of his that are presently used.

Keywords: Pertev Naili Boratav, studies of Pertev Naili Boratav, Folklore, Terms of folklore

GİRİŞ

Folklor, bir toplumun halk kültürüne ait gerek maddi gerek manevi kültürlerini araştırıp usulüne göre tespitlerde bulunmak ve bunlarla ilgili olarak genel sonuç ve kurallar belirlemektir. Şöyle ki; folklorun amacı insanların binlerce yılda beri biriktirip getirdiği ve onların yaşantılarını sürdüren ve bugün de halk tabakaları arasında yaşayan bilgileri araştıran, inceleyip değerlendirdikten sonra bölgesel kültürlerden ulusal kültürlere ögeler aktarmak suretiyle onları kuvvetlendirmek ve dolayısıyla insanlık kültürüne katkıda bulunmaktır. Bu sebeptendir ki folklor her millet için çok büyük önem arz eder. Çünkü bir milletin aynası olan kültürü geçmişten geleceğe her yönüyle incelemek folklorun işidir.

Çalışmanın Konusu

Folklor kapsamında iki temel öge bulunmaktadır: Bunlardan ilki, “maddi hayat kültürüdür. Maddi hayat ögesi toplumun tabiat olaylarına yaklaşımını tabiatla mücadelesinin ona hâkim olma ve ondan faydalanma savaşında bulunduğu ilkel teknik, fen ve bilim anlaşılmaktadır. Elde edilen maddi hayata ait bilgiler babadan oğla, ustadan çırağa ve kulaktan kulağa olmak üzere nesilden nesile aktarılarak anonim mahsuller olarak varlıkları devam ettirirler. İkinci öge ise” manevi hayat kültürü” olmaktadır. Manevi hayat ögesi açısından bakıldığı vakit folklor gelenekler bilimidir denilebilir. Çünkü bir toplulukta kuşaktan kuşağa geçen kültür mirasları alışkanlıklar, bilgiler, töreler ve davranışlar bütünü ile gelenek kavramı içerisindedir. Babadan oğla geçen, usta çırak ilişkisine benzetilen ve en önemlisi sözlü gelenekle nesilden nesile aktarılan kültürümüzü bizzat yerlerinde araştıran, derlemeler yaparak sayısız çalışmalara imza atan, Türk Folklorunun önemli isimlerinden olan Pertev Naili Boratav’ın eserlerinde geçen folklor malzemesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu malzemelerin tahlilinin sözlük metoduyla incelendiği çalışma adı geçen yazarın hayatını, çalışmalarını ve eserlerinin tanıtımını içermektedir.

Çalışmanın Önemi

Türk Edebiyatının en büyük eksikliklerinden biri yazar ve şair sözlükleridir. Her yazarın kendine has bir metodu, dili, düşüncesi ve üslubu vardır. Bunun anlaşılabilmesinin en iyi yöntemi de yazarların kendilerine ait bir sözlüğü olmasıdır. Pertev Naili Boratav’ın

bütün eserlerinin tarandığı bu çalışma, yazara ait bir ihtisas sözlüğünün ortaya çıkmasından ötürü önem arz etmektedir. Aynı zamanda folklor bilimiyle uğraşanların başvurabileceği bir folklor terimleri sözlüğü niteliği de taşıyan bu eser ilgilenenlere yardımcı olacaktır.

Çalışmanın Amacı

Halk bilimi, doğumdan ölüme kadar insanın yaşantısında yer alan maddi ve manevi bütün kültür öğelerini bilimsel olarak derleyen, sınıflandıran, değerlendiren ve bunların sistematik bir açıklamasını yaparak halk kültürünün genel gelişme ve değişme kurallarını inceleyen, kültürler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirleyip ortaya koyan, gerektiğinde elde ettiği sonuçları halkın yararına olacak biçimde düzenleyip halka aktaran ve birtakım uygulamalar öneren bir bilim dalıdır. Halk bilimini araştıran, ya da kendi kültürünün her şeyiyle nereden gelip nereye gittiğini merak eden kişilerin öncelikli olarak folklor a ait terimlerin anlamlarını bilmesi gerekmektedir. İşte bu çalışmanın amacı folklor malzemesine ait her kavramın ayrıntılı bir şekilde sözlük metoduyla açıklanmasıdır.

Çalışmanın Yöntemi

Pertev Naili Boratav eserlerinde folklor malzemesi tahlili yapılacak bu çalışma, sözlük metoduyla hazırlanmıştır. Ancak sözlükten önce, halk bilimi açıklanmaya çalışılacak ve halk biliminin çeşitli tanımlamalarına yer verilecektir. Eserleri incelenen ve bu doğrultuda sözlük hazırlanılan Pertev Naili Boratav'ın hayatı ve eserleri yine bu çalışmamızda yer almaktadır. Eserler ayrı ayrı alt başlıklar halinde tanıtılacak olup eserlerin içeriklerine de yer verilecektir. Pertev Naili Boratav'ın belli başlı metotlarının ve sınıflandırmalarının inceleneceği ayrı bir bölüm de söz konusudur. Daha sonra sözlük bölümü başlamaktadır. Her sözlükten beklendiği gibi, sözcükler alfabetik sırayla aktarılmıştır. Terimler, halk biliminin malzemesi olduğundan o doğrultuda açıklanmıştır.

BÖLÜM 1. HALK BİLİMİ VE PERTEV NAILİ BORATAV

Bir ülkede yaşayan halkın kültür ürünlerini, sözlü edebiyatını, geleneklerini, törelerini, inançlarını, mutfağını, müziğini, oyunlarını, halk hekimliğini inceleyerek bunların birbirleriyle ilişkilerini belirten, kaynak, evrim, yayılım, değişim, etkileşim vb. sorunlarını çözmeye, sonuç, kural, kuram ve yasaları bulmaya çalışan halk bilimine folklor de denilmektedir.

Folklorun bugün varmış olduğu noktada “halk; En az herhangi bir veya birkaç ortak faktörü paylaşan insan grubuna denir. Bilim ise deney, gözlem ve diğer araştırma usulleri ile meydana getirilen, kişilere göre değişmeyen bir birikimi, metodu, tutarlılığı, doğruluğu, kanunları, evrenselliği, geçerliliği olan ve genellenebilen, kesin yasalara dayanan bilgiler topluluğudur. Bu yüzden halk Bilimi; alanı, malzemesi ve disiplini olduğu için bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir.

Halk ve bilimden yola çıkarak Folklorun çeşitli tanımları yapılmıştır.Prof. Dr. Umay GÜNAY’A göre Halk Bilimi; Millî kültür denilen ve pek çok unsurdan meydana gelen birikimin verilerini ve bunların varyantlarını (çeşitlerini) inceleyen bilimdir.(GÜNAY, Umay: Folklor Nedir?, Türk Folkloru Araştırmaları, Ankara, 1987, s. 23-30).Sedat Veyis ÖRNEK’E göre Halk Bilimi;Belli bir ülke veya bölge halkına ilişkin maddî ve manevî alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine has yöntemlerle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve sonunda bir bireşime vardırılmayı amaçlayan bilimdir. (ÖRNEK, Sedat Veyis: Türk Halk Bilimi. Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları, 2. basım, Ankara 1995)

Folklor adının ortaya atılmasından 150 yıl sonra çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kimileri folk’u yanı başlarındaki kent merkezleri tarafından sömürülen köylüler, sömürücü güçlerin tuzağına düşürülmüş iptidai kabileler, şarkılardan, danslardan ve renkli kostümlerden oluşan bir sahne, acıların ve çalınmış mutlulukların dünyası olarak algılanmıştır. Özellikle sosyalistlerin folk’u nasıl algıladıkları, algılasınlar bütün dünyada hem folk’u fikirlerini algılamakta araç olarak kullandıklarını hem de kendilerini profesyonel folk olarak, folk’u sömürdükleri belirtilmiştir. Aydın kesim her zaman ayrı bir elit kültürü meydana getirerek kendisini o büyük kütleden ayrı tutmayı başarmış ancak her fırsatta onlardan biri olduğunu ifade etmiştir. Günümüzde iyi yetişmiş bir insan hem Brahms’ı hem de Aşık Veysel’i sevdiğini söyleyebilmektedir. Fransız

İhtilalinden sonra başlayan Halkçılık cereyanı ülkemizde de yerini bulmuş ve öze dönüş hareketiyle beraber halkçılık başlamıştır. Özellikle saraya yakın çevrelerde bulunan halk adı verilen o büyük kütleyi yeren onu cahillikle suçlayan insanlar bu hareketlerle birlikte halka ve halk kültürüne sarılmaya başlamışlardır. Bazıları da samimi olarak halk kültürünün birleştirici, bütünleştirici rolünün olduğuna bahisle folku ve dolayısıyla halk kültürünü benimsemek gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bize bizi, geçmişimizi, geleneklerimizi, davranışlarımızın kökeninin armağan eden “halkbilimi” deyince, Türkiye’de ilk akla gelen isim kuşkusuz Pertev Naili Boratav’dır. *Anadolu halkının dehasını dere tepe dolaşarak, inceleyerek, içine sindire sindire özümseyerek, bilimsel değerlerle yaratmak ilk ona nasip olmuştur.* (Talat Halman, Tarih Vakfı-Pertev Naili Boratav Projesi Tanıtım Toplantısı Konuşması 1998) *O, Türk Folklorunda masal ve çevresi türlerin kadastrasını çizen, temelini, yapı ve çatısını kuran bir mimar, bir mühendistir.* (Behçet Necatigil, 17/03/1998 Milliyet). *Bugün halk edebiyatın sahasında ilmi araştırmalar yapanlar, onun eserlerini okumadan edemezler.* (Mehmet Kaplan 17/03/1998 Milliyet) *Çınar uzun ömürlü ve gölgeli bir ağaçtır. Bu yüzden ülkesine ve insanlığa yapılmış hizmetlerin yanında “uzun ömür” sahibi de olan güngörmüş kişilere “çınar” benzetmesi yapılır. Pertev Naili Boratav’da bir koca çınardı. Zarif, içli, çilekeş ve üretken...* (M.Sabri Koz, Cumhuriyet Kitap Eki-1998-Sayı 427.Folklorumuzun Koca Çınarı)

Türk Halkbilimi ve Halk Edebiyatı’nın “koca çınarı” bir dünya vatandaşı Mustafa Pertev Naili Boratav, 2 Eylül 1907’de, o dönem bir Osmanlı toprağı olan, Bulgaristan’ın Darıdere (Zlatograd) yöresinde doğdu. Anne ve babası tarafından ailenin kökleri, Antalya’nın Akseki kazası yakınlarındaki İbradı beldesine uzanır. Baba Abdurrahman Naili Bey ve anne Sıdıka Hanım, Hacıeller sülalesinin çocuklarıdır.

Pertev Nali Boratav, Orta öğrenimini, Fransız Koleji’nde, Gelenbevi ve İstanbul Lisesi’nde tamamladı. Hasan Ali Yücel’den edebiyat dersleri aldı. İstanbul Lisesi Edebiyat Bölümü son sınıfta okurken, Sosyoloji hocası Hilmi Ziya Bey; 19.yy. Avrupa ülkelerindeki ulusal kültür hareketlerinden söz açıyor ve halkın sözlü edebiyat gelenekleri üzerinde yapılan araştırmalara aydınların neden önem verdiklerini ve bu alanda neler yaptıklarını anlatıyor. Bu anlatımlar, Pertev Naili’nin çok ilgisini çekiyor. Hilmi Ziya Bey’le bu konuları tartışıyor ve sene sonunda hocasına üniversitenin

edebiyat bölümünde okuma kararını açıklıyor. *Mudurnu Türküleri* adlı çalışmasının girişinde bu süreci şöyle anlatıyor:

O yıllarda babam Mudurnu'da kaymakamdır; Ben her yıl tatillerimi geçirmeye, Bolu ilinin sekiz yüz hanelik bu küçük kasabasına gidiyorum. Bunu öğrenen hocam, bana tatil için bir araştırma programı çiziyor: Mudurnu yerlileri ağzından türlü halk edebiyatı metinleri derleyeceğim. O tarihte henüz Latin Alfabesi kabul edilmiş değildir. Derlemelerimin, dil özelliklerini yitirmeden yazılabilmesi için hocam, bir "çeviri-yazı" kılavuzu veriyor elime. İşte, benim halk edebiyatı derlemelerimde ve araştırmalarımında ilk denemelerim böyle başlamıştır."

Pertev Naili Boratav, İstanbul Lisesi'ni bitirdikten sonra Darülfünun'a (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) girer. M.Fuat Köprülü, Ragıp Hulusi, Ferit Kam, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, O.Rescher ve Georges Dumezil'in öğrencisi olur.

1930 yılında, İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Bölümü'den mezun olan Pertev Naili, aynı yıl Yüksek Muallim Mektebini de bitirir. 1932-1936 yılları arasında Konya Lisesi'nde görev yaparken, Almanca öğretmeni olan Hayrunnisa Hanım'la tanışır. Bulgaristan Darıdere doğumlu olan Pertev Naili ile Bulgaristan'da yitirdikleri yurtlarından Anadolu'ya göçe mecbur kalan Muhsine Hocanın'ın kızı Hayrunnisa Hanım'ın yaşam çizgileri, Konya Lisesi'nde buluşur ve 1934 yılbaşında evlenirler.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1936 yılında açtığı bir sınavı kazanarak Almanya'ya burslu olarak gitmiştir. Ön Asya Dilleri Bölümü'nde öğrenciliğine devam ederken Nazizm'i eleştiren görüşlerini hiç sakınmadan yakın çevresindekilerle paylaşan bir kişiliğe sahiptir. Bu durum, Türkiye'den gelen burslu öğrenciler arasındaki Nazizm'e sempati duyanlarca, Öğrenci müfettişi Reşat Şemsettin'e iletilmiştir. Siyasi çevrelerin de devreye sokulmasıyla Pertev Hoca hiçbir gerekçe gösterilmeksizin bursu kesilerek Türkiye'ye geri çağrılır.

Pertev Naili Boratav, Türkiye'ye gelir. Halkbilim çalışmalarını sürdürmek, üniversiteye geri dönmek düşüncesindedir. Pertev Bey, doçentlik başvurusu işlemlerini 3-4 ay içinde tamamlayıncaya kadar, Mülkiye'de kütüphane görevlisi olarak çalışmaya başlar. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde göreve başlar ve 1941'de *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* tezi ile doçent olur. 1948'de profesörlüğe yükseldi. 1948'de başkanı olduğu

Halk Edebiyatı Kürsüsü CHP iktidarınca komünizmi yaydđđı gerekçesiyle kapatıldıktan sonra yurtdıŐına gitti. ABD, Almanya ve Fransa'da çalıŐtı. 1940'lı yıllarda Behice Boran'ın Yurt ve Dünya dergisini yönetti. Stanford Üniversitesi Türkiye Bölümü'n  kurdu. Paris'te ölümüne kadar CNRS (Centre National de la Recherche Sdentifique)'de çalıŐtı.

Cumhuriyet dönemi folklor çalışmalarının kurucusu Pertev Naili Boratav, 16 Mart 1998 günü, doksan bir yaŐında yıllarca derlediği tekerlemelerin ve masalların sihirli dünyasına dalarak aramızdan ayrıldı. Boratav ekolünün en önemli katkılarında biri, kuşkusuz kendisinin "folkloru bir övünme aracı yapmadan, insana dair olanı anlama çabası olarak tanımladığı yaklaŐımıydı.(25 Mart 1998.Milliyet-Boratav ArŐivi  lkeye Dönmeli)

BÖLÜM 2. PERTEV NAILİ BORATAV'IN ESERLERİ

2.1. Köroğlu Destanı

1931 yılında okuyucusuyla buluşan bu eserde, Köroğlu Destanı birçok açıdan incelenmiştir. Köroğlu ile ilgili hangi rivayetlerin var olduğundan bahseden ilk bölümde şu rivayetlere yer verilmiştir: Paris, Özbek, İstanbul, Tobol, Azeri, Urfa, Elazığ, Türkmen, Maraş Rivayetleri ve Haksthausen'in tespit ettiği rivayetler... Çeşitli rivayetlerin karşılaştırılmasıyla başlayan ikinci bölüm Köroğlu'nun bir Ermeni rivayetiyle devam eder. Köroğlu hikâyelerindeki motiflerin incelenmesine de yer veren çalışma, bu kapsamda Köroğlu Hikâyesi'nde bulunan destani unsurları, masal öğelerini, dini söylemleri, zamanın, mahalın, destanı söyleyenlerin veya yazarların etkilerini, tarihi unsurları, rivayetlerin eskiliği ve yeniliği meselesini içerir. Aynı zamanda destan kahramanı olan Köroğlu'nun şahsiyeti hakkında halk telakkilerini de bulmak mümkündür. Bu önemli destanın tesirlerini masaya yatıran eser, Köroğlu'ndan etkilenilerek yazılan şiirlerden, bunları yazan şairlerden, halk edebiyatında Köroğlu Destanı'nın taşıdığı izlerden, başka milletlerin Köroğlu'ndan nasıl etkilendiklerinden ve Boratav'ın bu çalışmayı yaptığı tarihte (1983) Köroğlu geleneğinden bahsetmektedir. Rivayet ve metinlerden yola çıkarak Köroğlu Destanı'nın menşei meselesine de ışık tutar.

Boratav'ın Türk folkloru ve halk edebiyatı üstüne olan çalışmaları incelendiğinde, konuya yaklaşımı bakımından, birçok yeniliğin öncüsü olduğu görülür. Köroğlu Destanı adlı çalışmasında uyguladığı karşılaştırmalı yöntem, dünya destan araştırmalarında bir aşamanın da işareti olmuştur

2.2. Folklor ve Edebiyat I-II

İki cilt halinde yayınlanan bu eser Pertev Naili Boratav'ın halkbilimi adına bütün yaptığı incelemeleri, araştırmaları ve bildirileri içerir. Birinci cildinde genel olarak folklor ve edebiyat sorunları ele alınmakta, özellikle halk edebiyatı ile ulusal sanatın ve edebiyatın ilişkileri üzerinde durulmakta, kültür sorunlarına yönelinmektedir. Bu arada bir bölümdeki incelemelerin çoğu yakın edebiyatımız üzerinedir. Namık Kemal'den Yaşar Kemal'e kadar birçok yazarımız değişik kapsamlı yazılarla incelenmektedir. İkinci ciltte ise beş bölüm vardır: **1.Halk Şairleri:** Çeşitli yerlerde sunduğu bildirilerden

oluşan bu bölüm; *Halk Şairlerinde İnsan ve Tabiat, Güney Şairleri* (örn: Karacaoğlan, Dadaloğlu gibi), *Türk Folklorunda Erzurum ve Erzurumlu Emrah, Sille Halk Şairleri, Bugün de Yaşayan Yunus* başlıkları altında incelenmiştir. **2.Roman, Destan, Hikâye:** Roman, Destan ve Hikâyenin bütün ayrıntılarıyla işlendiği bu bölüm, Türk Destanlarının bugünkü durumundan vardığı neticelere kadar ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri ve başka halk hikâyelerine de yer verilmiştir. Ayrıca Köroğlu'nun kim olduğuna ve edebi kişiliğine yine bu bölümde değinilmiştir. Otto Spies'in, Eflâtun Cem Güney'in W. Bathold'un ve Charles de Coster'in seçilen eserleri üzerine değerlendirmelere yer veren Pertev Naili Boratav, Kerem ile Aslı Hikâyesini de incelemiştir. **3.Masal, Fıkra, Efsane:** Halk masallarının tarihçesiyle başlayan bu bölüm masalların olağanüstülükle gerçeği birleştiren bir sanat olduğu iddiasıyla devam eder. Ayrıca tekerlemelere, tekerleme çeşitlerine ve anlamlarına da yer verir. Bu bölümde yazarın masal derlemeleri de dikkati çekmektedir. Nasreddin Hoca, memleketinden fıkralarına kadar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bektaşilik ve Bektaşi fıkraları üzerinde de duran Boratav, *Yaralı Top* adlı bir efsaneye de yine bu bölümde yer vermiştir. **4.Türkü, Ağıt, Ninni:** *Halk Türkülerine Dair* adlı bildiriyle bu bölüme başlayan Boratav, yine türkülere ait diğer bildirileriyle devam eder. Henüz lise çağlarında derlemeye başladığı Mudurnu Türkülerini bu esere taşımıştır. Belgrad, Mısır, Suriye üzerine söylenen halk türkülerinden bahseden yazar ayrıca Alman Halk Şarkılarında da yer vermiştir. Ağıtları ayrıntılarıyla işlemiş Kemal Sadık Göğceli'nin *Ağıtlar* adlı kitabı üzerine yorumlar yapmıştır. Ahmet Adnan Saygun'un müzik folkloruna dair bir kitabını inceleyen Boratav, kitabın *Rize, Artvin, Kars* olarak üçe ayrıldığını ve bu çerçevede incelendiğini tespit etmiştir. **5.Halk Tiyatrosu:** Türk Halk Tiyatrosu ve Tulûat Tiyatrosu tanıtılmıştır. Karagöz'e dair ayrıntılı incelemeler ve açıklamalar dikkati çeker. Karagöz'e dair bir kitap olan Sabri Siyavuşgil'e ait *Karagöz Psiko-Sosyolojik Bir Deneme* adlı eseri inceleyen Boratav, Karagöz modernleştirilebilir mi? konulu bir tartışmaya da öncülük etmiştir.

2.3. Pir Sultan Abdal

1943 yılında edebiyatımıza kazandırılan bu eserde Pertev Naili Boratav Abdülbaki Glpınarlı¹ ile beraber çalışmıştır. Kitabın yazılış amacı büyük bir halk şairi olan Pir Sultan Abdal'ın menkıbelerini ve dilden dile dolaşan, onun adına mal edilen şiirlerden onun olabilecekleri tespit etmektir.

Pir Sultan Abdal, 16. yüzyılda yaşamış, Türk halk şairidir. Asıl adı Haydar'dır. Yaşamının büyük bölümü Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin ırır Bucağına bağlı Banaz köyünde geçti. lmnn, 1547-1551 ya da 1587-1590 arasındaki bir tarih olduğu sanılıyor. 16. yüzyılda Osmanlı'da baş gösteren birçok ayaklanmayı desteklemiş, sosyal hareketlenmeler ile ilgili fikirlerini şiirlerine yansıtılmıştır. Bazı tarihçiler şiirlerinde geçen "şah" kelimesinin İnan şahı'nı değil Anadolu Bektaşi Postnişinin temsil ettiğini belirtirler. Pir Sultan, ağır idari uygulamalar altında ezildiğini düşündüğü Türk Toplumunun yeni bir yönetime de ihtiyaç duyduğunu çoğu kez şiirlerinde dile getirmiştir. Bu nedenle dönemin Sivas Valisi Hızır Paça tarafından pek sevilmemiş, eskiden dost olan bu iki insan arasındaki ilişki zamanla husumete dönerek, Pir Sultan Abdal'ın Hızır Paça tarafından idam edilmesiyle sonuçlanmıştır. Klasik Anadolu Aleviiliğinin ideasını eserlerinde işleyen Pir Sultan Abdal, 16. yüzyıl Türk edebiyatının en önemli şairlerindendir. Bugün yazmış olduğu sözler birçok sanatçı tarafından hala şarkı ve türkülerle icra edilmektedir. Pir Sultan Abdal hem yaşamı, hem de şiirleriyle bir okul ve misyon sahibi olmuştur. İdamıyla da insanlardaki haksızlığa ve zulme karşı adalet duygularını harekete geçirmiştir.

2.4. Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler

Dede Korkut kitabının on iki hikyesinden ncs *Bay Bre Bey oğlu Bamsı Beyrek*'tir. Boratav bu çalışmasında ilk olarak hikâyenin basılmamış rivayetlerini ve parçalarını neşrediyor. Boratav bunu yaparken sırasıyla cnklerden toplanmış, hikyeye ait manzum parçalar ile Beyşehir rivayeti ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Kütüphanesi 239 numaradaki iki rivayete de yer veriyor.

¹ Adını 1931'de yayımladığı *Melmilik ve Melmiler* adlı yapıtıyla duyuran Gölpınarlı, Türkiyat Mecmuası, şarkiyat Mecmuası, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası'nın yanı sıra çeşitli dergi ve gazetelerde çok sayıda bilimsel makale yayımladı. *İslam Ansiklopedisi* ile *Türk Ansiklopedisi*'nin çeşitli maddelerini yazdı. Divan edebiyatını eleştirel olmaktan ziyade ideolojik bir yaklaşımla değerlendirdiği *Divan Edebiyatı Beyanındadır* (1945) adlı kitabıyla büyük tartışmalara yol açtı.

Bu hikâyenin çok eski destan ve masal motiflerini taşıması, konunun güzelliğini, insani yönlerini, onun zamanımıza kadar yaşamasını ve Türk coğrafyasında yayılmasını sağlamıştır. Çeşitli yerlerde zamana göre şekillenen Dede Korkut Hikâyeleri ilk destan özelliklerini korusalar da masal ve meddah hikâyesi özellikleri kazanmıştır. Destanların mahallileşmesi ve masallaşması olaylarını açıklamak, örnekler verebilmek ve yapılacak araştırmalara yol açmak, Anadolu halkının bu eserleri nasıl sevdiğini ve dinlediğini hatırlatmak Pertev Naili Boratav için bu eserin amacını oluşturmaktadır.

Boratav'ın incelemeye değer bulduğu bu hikâye kısaca şöyledir: Oğuz beyleri toplanmış yiyip içip eğleniyorlardı. Aralarında bir tek Bay Büre Bey üzgündü. Sebebini soranlara 'benim de bir oğlum olsa böyle otursak ne güzel olurdu' dedi. Beyler de dua ettiler, o zamanda onların duası dua bedduası da beddua olurdu. Bay Bican Bey'de kendisine bir kızı olması için dua etmelerini istedi. Onlar da dua ettiler ve Bican Bey'de dedi ki 'şahitsiniz Allah bana bir kız, Büre Bey'e de oğlan verirse onlar beşik kertmesi olacak'. O oğul büyüdü, Büre Bey oğluna hediyeler alınmasını istedi. Bir kervan gönderdi hediye alsınlar diye. Ama kervanı yolda kâfirler durdurdu. Kâfirler tam malları yağmalarken bir yiğit yetişti ve kabileyi kurtardı. Kafiledekiler de ne istersen al buradan dediler. Yiğit kılıçları ve aygırı almak istedi. Bunun üzerine bozuldular. Sebebini sorunca Büre Bey'in oğluna aldık dediler. Yiğit de düşündü: 'Bunları burada almaktansa babamın hediyesi olarak evde alırım' dedi ve ayrıldı. Eve gitti. Kervan varınca bu yiğidi gördüler ve tanıdılar. Onun kervanı kurtaran kişi olduğunu söylediler. Bunun üzerine Bay Büre Bey çok sevindi. Dede Korkut'u çağırdılar, oğlana Bamsı Beyrek adını verdi. Gel zaman git zaman Bamsı Beyrek ile Bay Bican'ın kızı Banuçiçek karşılaştı. Birbirlerinin beşik kertmesi olduklarını babalarından duymuşlardı ve şimdi de tanışmış oldular. Oğlan kızı tanıyınca üç öptü bir dişledi ve ayrıldılar. Oğlan eve gelip kızı istediğini söyledi. Ancak kızın kardeşi Deli Karçar'dı ve kızı isteyenleri öldürüyordu. Kızı istemeye Dede Korkut'u gönderdiler. Dede Korkut zorlukla da olsa kızı istedi. Düğünden önce bir gün Bamsı Beyrek uyuyordu. Casuslar bunu kâfirlere söyledi ve kâfirler gelip onu esir aldı. Yalancı oğlu Yalancuk'un da zaten Banuçiçek'te gözü vardı. Beyrek öldü deyip kanlı bir gömlek gösterdi ve herkes Beyrek öldü zannetti. Bamsı Beyrek bir yolunu bulup esir alındığı kaleden kaçtı. Yolda ozan kılığına girdi ve herkesle irtibat kurdu – gerçek kimliğini belli etmeden – .Daha sonra da kim olduğunu

gösterdi ve Yalancuk'la evlenmek üzere olan Banuçiçek'i de tekrar alıp nişanlandı. Dedem Korkut geldi, dualar etti.

2.5. Halk Edebiyatı Dersleri

Türkiye'de folklor (halkbilimi) ve halk edebiyatı konularının üniversite düzeyinde bağımsız bir kürsü çerçevesinde ele alınmasına öncülük eden Pertev Naili Boratav, okuttuğu dersler için dünyada ve Türkiye'de o yıllara kadar varılmış bilimsel sonuçları ve ülkemiz için yapılacak çalışmalarda izlenecek yolu 1942 yılında *Halk Edebiyatı Dersleri* adıyla hazırladığı bir kitapta ele aldı.

İlk baskısı büyük ilgi gören ve günümüzde yalnızca eski ve nadir kitaplar satan sahaf dükkânlarında, o da güçlkle bulunabilen Halk Edebiyatı Dersleri, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Folklor" konularına ayrılmıştır. Bu bölümde folklorun tarihçesi, alanı, diğer bilimlerle ilişkisi, kaynakları, yöntemleri ile folklor ve sanat gibi konuları ele alan Boratav, yeni bir disiplin olan folkloru ayrıntılı olarak irdeliyor. "Halk Şairleri" başlığını taşıyan ikinci bölümde halk şairleri için genel bilgiler verildikten sonra, yetiştikleri yörelere ve dönemlere göre gösterdikleri özellikler ele alınıyor, bazı halk hikâyelerinden parçalar ile konulara göre örneklendirilmiş şiirler veriliyor.

2.6. İzahlı Halk Şiiri Antolojisi

İlk baskının yapıldığı tarihlerde olduğu gibi bugün de önemli bir gereksinmeyi karşılayan İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 'Zamanı Belli Halk Şairleri' başlığını taşıyor ve bu bölüm üç değişik tarihsel döneme ayrılarak bu tarihsel dönemler içerisinde halk şiiri geleneği kümelendirilmiş oluyor.

İkinci bölüm ise 'Halk Hikâyeleri' başlığını taşıyor ve bu bölümde de Köroğlu Kolları, Kirman Şah, Emrah ile Selvi, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Âşık Garip, Şah İsmail ve Bey Böyrek Hikâyesi gibi Türk halk edebiyatının karakteristik örnekleri üzerinde duruluyor.

İlk baskının (1943) üzerinden yarım asrı aşkın bir zaman geçmesine karşın, antolojide yer alan ozanlar hakkında verilen bilgi ve yapılan değerlendirmeler ile seçilen örneklerin, sonradan yayımlanan aynı nitelikteki birçok antolojiye kaynaklık etmesi, Boratav ve Fıratlı'nın bu çalışmalarının önemini daha da belirginleştiriyor.

Halk şairlerini yetiştikleri kültürel ortama göre sınıflandırma esasına dayanan bu antoloji, seçilen örneklerle, ele aldığı sanatçıyı/ozanı anlama ve değerlendirme bakımından bugün için de önemini korumaktadır.

2.7. Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği

Doçentlik tezi olan Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği'nde Türk halk hikâyelerini, doğuşundan yazılı ve basılı duruma gelinceye kadarki evreleri, hikâye kahramanları ve belli başlı motifler bağlamında ele alır; sosyal çevreyi de dikkate alarak yazınsal metin çözümlmeleri yapar.

Bu önemli eser halk hikâyelerinin bibliyografyasıyla başlar. *Tetkikler ve Sanat İşlemleri*, *Basılmış Metinler*, *Basılmamış Metinler* olarak üç bölüme ayrılan bibliyografya kısmında; *Basılmış Metinler* başlığı altında bir kısmı eski yazmalardan taş basmalara sonrasın da matbaa baskılarına geçmiş ve bilim çevrelerinde 'halk kitapları' deyiimiyle nitelendirilen hikâyeler listelenirken *Basılmamış Metinler* kısmında ise sözlü gelenekten derlenmiş olan hikâyelerin adına yer verilmiştir.

Diğer bölüm ise halk hikâyelerinin konusunu, şeklini ve üslubunu değerlendirmeye yöneliktir. Halk hikâyelerini çeşitlerine ayırarak hikâyeleri değerlendiren bölüm dikkati çekmektedir.

Eser halk hikâyesine dair bazı meselelere de yer vermektedir. Hikâyelerin doğuşu, gelişmesi ve varyantları meselelerine de bir bölüm ayrılmıştır. Hikâyelerde yer alan tarihi olaylar, kişiler ayrı bir bölümde incelenmiştir. Ayrıca halk hikâyelerinin sözlü gelenekten kopup yazıya geçerek kitaplaşması hususunda da bilgi verilmiştir.

Pertev Naili Boratav'ın bu önemli kitabı yazara ait başka yerlerde yer alan veya eklemek istediği kendine ait notlarla sona ermektedir.

2.8. Typen Türkischer Volksmärchen

Türk masallarının tipleri üzerine yapılan bu ilk katalog 1953 yılında Prof. Dr. Wolfram Eberhard¹ ve Pertev Naili Boratav tarafından hazırlanmıştır. 378 masal tipine yer veren

¹Eberhard, yaşamı boyunca ilgi alanı Asya olmak üzere çeşitli konularda ve çok sayıda bilimsel çalışma yapmıştır. 1931- 1978 yılları arasında yayımlanmış olduğu 630 çalışma arasında 60 kitap, 185 makale, çeviriler, notlar, özetler, Türkiye'de yayımlanmış olan kitaplar başta olmak üzere çok sayıda kitap

bu eser öncü bir çalışma olmuştur. Bu çalışmalarında Boratav ve Eberhard, Aarne-Thompson sisteminin Türkiye masalları için uygun olmayışını eleştirerek kendi sistemlerini oluşturdular. Linda Dégh, bu araştırmacıların masalın kendi çevresiyle ilişkilendirilerek değerlendirilmesinin zorunlu olduğunu düşündüklerine dikkat çeker (*Folktales and Society* 48-49). Masalın kendi çevresiyle ilişkilendirilerek algılanması yaklaşımı, masal araştırmaları açısından önemli bir gelişmedir. Bu yüzden, Boratav ve Eberhard'ın çalışmalarının değeri, Dégh'in bu saptaması göz önüne alındığında daha iyi anlaşılmaktadır.

2.9. Zaman Zaman İçinde

“Zaman zaman içinde Kalbur saman içinde Develer top oynarken Eski hamam içinde Hamamcının tası yok Hamamın kubbesi yok...” "Masal her çeşit insanın 'örnek edilmeye değeni' ile 'kaçınılması, şerrinden korunulması gerekenini dinleyicinin karşısına çıkaracaktır. Boy ölçüşen iki zıt güçten olumlunun, sonunda üstünlüğü alması masalın kanunundandır; çünkü masal iyimserdir. Kusurları büyütmemek, cezalar üzerinde fazla durmamak, ürpertici ayrıntılardan kaçınmak, kötülerini korkunç olmaktan çok gülünç göstermek... gibi yollarla bizim masallarımızda bu iyimserlik ve hoşgörülük daha da çok belirtilmiştir." Pertev Naili Boratav 1928'de başladığı masal derlemelerinin sayısını zamanla üç bine ulaştırmış; bu derlemeleri inceleyerek 378 tür altında sınıfladığı masal kataloğunu ise 1953'te yayımlamıştır. Bu incelemenin bilim dünyasında gördüğü ilgi üzerine 1955'te Fransızca olarak hazırladığı Türk masalları seçkisi; ardından da her türden bir masal yayımlama rüyasının gerçekleştirilmesinde ikinci bir adım olarak Zaman Zaman İçinde yayımlanmıştır. Bu derleme, masalların bütün canlılığıyla yaşadığı bir dönemde Pertev Naili Boratav'ın “masal ataları”ndan derlediği, sözlü geleneğin en güzel örneklerinden yirmi bir tekerleme ve yirmi iki masala yer veren kapsamlı bir eserdir. Boratav'ın masal ve tekerlemelerin özelliklerini ayrıntılı olarak incelediği bir önsözün yanı sıra sözlü kaynakların listelerine de yer verdiği Zaman Zaman İçinde, akademik çalışmalar için zengin bir başvuru kaynağı olma özelliği de taşımaktadır.

eleştirileri bulunmaktadır. Türkiye'de kaldığı on bir yıl içinde yayımlanan bilimsel çalışmaları çok yönlü ve zengindir. 155 çalışmanın 70'i tamamıyla Türk tarihi, kültürü ve etnolojisiyle ilgilidir.

2.10. Tekerleme

Türk masalları üzerine dünyaca kabul gören özgün eserlere imza atmış olan Pertev Naili Boratav'ın bu alandaki en ilginç çalışmalarından biri, 1963'te Fransa'da yayımlanan Le "Tekerleme"dir. Tekerleme kavramını Fransız okurların, Türkologların ve folklor araştırmacılarının gündemine sokan Boratav, masaldan halk hikâyesine, Karagöz'den ortaoyununa, çocukların oyun sırasında söyledikleri ebe çıkarma sayışmacalarından halk şairlerinin ve mutasavvıf şairlerin şiirlerine varıncaya kadar geniş bir alanda çeşitli metinlere ad olan bir birikimi, "tekerleme"yi sistemli bir biçimde ele alıyor. Boratav'ın bu kitabında ele aldığı metinler, çoğunlukla masal girişlerinde olmakla birlikte, masal ortalarında ve bitimlerinde de söylenen, bazen masaldan ayrı, bazen masalla iç içe, bazen de kendi başına birer masal olan tekerlemelerdir. Masalın olağanüstü olay ve kişileri, tekerlemelerde dile getirilen olağanüstülükler, hatta saçmalıklar yanında çok hafif kalır. Boratav'ın bu kitapta yaptığı tasnif ve tipleme denemesi, tekerlemeleri sözle kurulmuş birer sanat eseri gibi anlamaya ve çözümlenmeye yöneliktir. Türkiye'nin dört bir yanından derlenen, basılı kaynaklar ile yazmalardan seçilerek işlenen tekerlemeler, Türk dünyasıyla ve Türklerin kültürel ilişki içinde bulunduğu diğer toplumlarla da ilişkilendirilmiştir.

2.11. Az Gittik Uz Gittik

Çoğu çocuk "Az gittik uz gittik, dere tepe düz gittik, bir de dönüp baktık ki bir arpa boyu yol gitmişiz" diyerek ninelerimizin anlatmaya başladıkları ama günümüzde daha az anlatılır olan masalları dinleyerek büyümüştür.

Az Gittik Uz Gittik, şimdi kimisi Türkiye sınırları dışında kalan toprakların ve Anadolu masalcılarının dillerinden yıllar boyunca derlenmiş masalları bir araya getiren kapsamlı bir araştırmadır. Sözlü gelenek içinde kuşaktan kuşağa aktarılan masalları Pertev Naili Boratav titiz bir çalışmayla geçmişte kalmaktan kurtarıp günümüze ulaştırmış bu eserinde. Kendi deyişiyle; *onlara belge niteliği kazandırarak her yaştan okuru masal dünyasının büyüğü perdesini aralamaya çağırıyor.*

Cumhuriyet döneminin en önemli araştırmacılarından birinin kaleminden, Türk halk edebiyatına yetkin ve kapsamlı bir bakış getiren bu kitap, yazarın *Türk Masalı Üzerine* başlıklı önemli incelemesiyle tamamlanıyor.

Az Gittik Uz Gittik'te birbirinden eğlenceli kırk sekiz halk masalının yanı sıra Karatepeli hikâyelerin de yer almaktadır. Keloğlan'dan korkunç devanalarına, astığı astık kestiği keстик padişahlardan, gözüpek şehzadelere, bin bir güçlükten sonra muradına eren güzel ve akıllı kızlardan, eğlendirirken düşündüren hayvanlara kadar birçok renkli masal kahramanını barındıran bu eser ilk kez 1969'da yayımlanmıştır.

2.12. 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı

İlk basımı 1969 yılında yapılan bu eserin metodu Halk Edebiyatına dair 100 sorunun yalın fakat kapsamlı bir biçimde açıklanmasıdır. Dokuz bölüme ayrılmış eserin bölüm başlıkları ve içerikleri şöyledir: **Halkbilimi:** Halkbiliminin tanımını, başka hangi deyimlerle adlandırıldığını, ne olup ne olmadığını, geçmişini ve bugünkü durumunu açıklar. **Âşık Edebiyatı:** Âşık sözünün anlamını âşık edebiyatının diğer edebiyatlarla ilişkisini, âşık edebiyatının türlerin, şiirlerin biçimlerini, toplumda derin iz bırakmış ünlü âşıkları ve günümüzde bu geleneğin yaşayıp yaşamadığı konularına ışık tutar. **Destan ve Hikâye:** Destan ve hikâyenin tanımının yapıldığı bu bölümde destanların, hikâyelerin çeşitlerine, Oğuz Destanlarına, Dede Korkut Hikâyelerine ve Köroğlu'na değinilmiştir. **Meddahlık-Gerçekçi Hikâye Türü:** Bir anlatı türü olarak meddah hikâyesinin ne olduğunun açıklanmasıyla başlayan bölüm, medahlığın tarihi gelişiminden, ünlü Türk meddahlarından ve meddahlığın günümüzdeki durumundan bahseder. **Masal-Fıkra:** Masalın tanımına, tekerlemelerine ve çeşitlerine yer veren bu bölüm fıkra türünün açıklanmasıyla devam eder. Fıkra denince ilk akla gelen isim olan Nasreddin Hoca da bu bölümde unutulmamıştır. **Efsane:** Efsanenin tanımı, çeşitleri, konusu, nitelikleri ve içinde yer alan olağanüstü varlıkları yanı sıra efsanenin önemi bu bölümün konusunu oluşturmuştur. **Bilmecce:** Bilmecenin hangi nitelikleriyle halk edebiyatı türü olduğu açıklanır. Ayrıca bilmecenin çeşitleri, oluşumu, yaratıcıları üzerinde de durulur. Bilmecenin bir eğlence aracı olmak dışında başka bir görevi var mıdır sorusuna da yanıtlar verilir. **Atalar sözü-Alkış-Kargış:** Bu bölümdeki türlerin ortak özelliklerine, tanımlarına ve günlük hayatımızdaki yerlerine değinilir. **Halk Şiiri**

Tekerleme-Türkü-Mâni: Tekerlemenin ne olduğu ve nasıl yapıldığı anlatılır. Türkünün tanımı ve çeşitleri üzerinde durulur. Mâni ne demektir açıklanırken mâni söylenmesine vesile olan yerler ve şartlar da göz önünde bulundurulur. **Seyirlik Halk Oyunları:** Her bölümde olduğu gibi meddahlığın tanımı yapılarak başlayan bölüm, kukla üzerine bilgiler vererek devam eder. Karagöz üzerine ayrıntılı değerlendirmeler yapan Boratav, orta oyununun özelliklerini anlatmakla devam eder. Karagöz ve orta oyunun ortak yönlerine değinilir. Tulûat ve seyirlik oyunlar hakkında detaylı açıklamalar yapılır.

2.13. 100 Soruda Türk Folkloru

100 Soruda Türk Folkloru kitabı 5 bölümden oluşur. Birinci ve ikinci bölümlerde evrenin oluşumu, çeşitli tabiat öğeleri ve olayları ile olağanüstü varlıklar ve olgularla ilişkili inanış ve davranışlar, bu öğeleri, olayları ve olguları etkileme çabaları ve yöntemleri incelenmektedir. Yazar inanç kelimesinin sözlük anlamını ve yabancı dillerdeki anlamlarını açıklamış ve halk inanışlarından bahsetmiştir. İnanç sözlük anlamı ile kişice ya da toplumca, bir düşüncenin bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir.

Halkbilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir.

Üçüncü ve dördüncü bölümler bireylik ve toplumluk çeşitli törenleri inceler. Bireylik törenler, bireyin yaşamı boyunca yaşa bağlı olarak sıralanan geçiş törenleridir (doğum, evlenme, sünnet, düğün, ölüm...). Toplumluk törenler ise belli bir toplumca ve belli bir toplum için düzenlenenlerdir (dini bayramlar, köy bayramları, yadır ziyaretleri...).

Beşinci bölümde oyun ve oyuncaklar, halk sporları incelenmiştir. Bu bölümde “raks” (dans) kavramı dışında kalan gösteriler yani kör-ebe, birdir-bir, aşık, gibi çocuk oyunları ve güreş, cirit gibi halk sporları anlatılır.

Sonuçlar ve sonsöz bölümü ise halk edebiyatı ve halkbiliminin çeşitli yöntem sorunlarına ayrılmıştır. Türk halkbiliminin bütün konularını kapsamaması beklenen bu el kitabında yazar nelerin neden eksik kaldığını anlatarak bir anlamda özeleştiriyi yapmaktadır. Araştırmacılara, halkbilimi konularında derlemeler hangi şartlar altında yapılması gerektiği ve gözetilecek kurallar hakkında ipuçları verir. Arşivlemenin ne kadar gerekli olduğuna değinen yazar aynı zamanda arşivlerden kimlerin nasıl yararlanması gerektiğini anlatır.

2.14. Nasreddin Hoca

Boratav'ın 42 yıllık çalışması sonucu 1996 yılında ortaya çıkan *Nasreddin Hoca* adlı 292 sayfalık eseri, iki kısımdan oluşuyor.

Eserin ilk kısmı, Boratav'ın, 9 adet irili ufaklı Nasreddin Hoca üzerine 1950'li yıllardan beri değişik uluslararası sempozyum ve kongrelerde sunduğu, Türkçe'ye çevrilen bildirilerinin ve verdiği konferanslarının metinleriyle, kimi Türkçe yazdığı makalelerin biraraya getirildiği ve yeniden gözden geçirilerek eklemeler yapıldığı, bilimsel analizlerini içeriyor.

Eserin ikinci kısmı, 1480'de Ebu'l Hayr-i Rumî tarafından yazılan *Saltuk-nâme*'den başlayarak günümüze gelen değişik yazmalardan seçilen 594 Nasreddin Hoca fıkrasından ibaret.

Boratav'ın Nasreddin Hoca'ya 19. yüzyıldan önceki gerçek kişiliğini geri verdiği eser, sadece Anadolu kültür çevresinde değil, Osmanlı kültür çevresindeki Nasreddin Hoca geleneğinin oluşum, yayılma ve yaşatma, değişme süreçlerini kapsıyor.

BÖLÜM 3. PERTEV NAILİ BORATAV'IN ESERLERİNDEKİ BAZI TESPİTLERİ

Pertev Nailî Boratav, Türk halk edebiyatı ve folkloru araştırmalarını bilimsel temellere oturtmuş bir bilim adamı olarak, her kültürün kaynağında halk kültürünün bulunduğunu kanıtlamaya yönelik çeşitli araştırma ve incelemeler yapmıştır. Yayımlanan ilk yapıtı *Köroğlu Destanı*'nda (1931) Köroğlu'nun kişiliği çevresinde yaratılan destanların tarihsel olaylarla ilişkilerini ortaya koyan, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* (1946) adlı araştırma kitabında, halk öykülerinin kaynaklarını, oluşumunu ve genel özelliklerini saptayan Boratav, Türk oyunları ve masalları üstünde kendi yöntemini uyguladığı sınıflandırma çalışmaları yapmış, Almanya'da Wolfram Eberhard'le birlikte hazırladığı *Türk Masalları Katalog*'nda uluslararası araştırmalara da olanak sağlayan 370'ten çok Türk masal tipini ortaya çıkarmıştır. *Az Gittik Uz Gittik* (1969) adlı derlemesinde yer alan inceleme yazısında, masaldan çağdaş öykü ve romana doğru uzanan evrimi bütün açıklığıyla gözler önüne seren Pertev Nailî Boratav, ulusal kültürümüzün sağlıklı gelişmesine yaptığı katkılarının yanı sıra, çalışmalarıyla kendini dünya bitim çevrelerine de kabul ettirmiş bilim adamlarımızdandır.

Pertev Naili Boratav'ın incelediğimiz ve sözlüğünü yapmaya çalışacağımız eserlerinde görülüyor ki bazı kavramlara sıkça yer verilmiş gruplandırmalar yapılarak tasnif edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda kavramlara örnekler verilerek açıklama yoluna gidilmiştir. Mesela türbelere sıkça değinen yazar; eserlerinde birçok türbeden ve o türbede yatan zattın hangi dertlere deva olacağına inanıldığından bahseder. Eyüp Sultan, Hz. Yûşa, Ahmet Dede, Baba Cafer, Ayak Dede, Aziz Mahmud Hüdai Hazretleri, Bacım Sultani, Çırçır Dede, Çitlembik Dede, Şıpşıp Dede vs... gibi halk için önem arz eden isimlere inanılan kerametleriyle beraber yer verir. Örneğin; : Ankara'da türbesi bulunan, bebek götürüldüğünde, çabuk yürümesini sağladığına inanılan kişidir.(P.N.B. s: 157)

Beşikten mezara geçiş törenleri (doğum, ölüm, düğün, askerlik, hac vs...) tek tek incelenmiş örnekler verilerek somutlaştırılmıştır. Örneğin düğün töreni maddeler haline getirilerek adım adım aktarılmıştır:

A. Düğün öncesi

1. Görücülük, Dünürçülük /kız isteme
2. a) söz kesimi b) şerbet c) nişan
3. Düğün okuntusu
4. Çeyizin gitmesi ve sergilenmesi
5. Gelin hamamı

B. Düğün

1. Kına geceleri a) kız anası b) oğlan babası
2. Gelin göçürme
3. Nikah
4. Gerdek
5. Gerdek ertesi (duvak-paça)

C. Düğün sonrası: gelinlik ve güveylik törenler (P.N.B. s:166)

Pertev Naili Boratav'ın gruplandırma ve tasnifleme metoduna en güzel örnek oyunların sınıflandırmasıdır. Zira birçok kişi ve eser Boratav'ın bu sınıflandırmasını örnek alır. Boratav'a göre her oyunda oyun süresince, oyuncuların davranış ve başarılar işler içinde en baskın olanı oyuna esas niteliğini verir. Bu davranışlar üç kategoriye ayrılır.1. Büyü, töre, kader olguları ile şartlanan davranışlar taklitler, sanat yaratmaları 2. Vücut gücüne ve becerisine dayanan davranışlar 3. Zihin güne ve becerine dayanan davranışlar 4. Katışimli oyunlar. Oyun kümelenmesinde dikkate alınacak ikinci önemli konu, kümelenmeyi şartlandıran etkenler ve olgulardır. Bunlar anlatım biçimleri, oyunun amaçları ve işlevleri, oyunun yararlandığı maddeler, oyunun yeri ve zamanı, oyunun kişileridir. Bu ilkelere dayanarak meydana gelmiş kümelenme sistemi şöyledir:

I. Sadece çocuklara özgü oyunlar

- A. Büyüklerin çocuklar için çıkardıkları oyunlar
- B. Çocukların söz oyunları
- C. Takım halinde, danslı, türkölü oyunlar ve basit taklit oyunları

II. Talih, kumar, fal, niyet oyunları, büyüük törelik oyunlar

- D. Talih oyunları
- E. Kumar oyunları
- F. Niyet ve fal oyunları
- G. Törelik ve büyüük oyunlar

III. Beceri ve güç oyunları

- H. Asıl beceri oyunları
- İ. Utmalı beceri oyunları
- J. Cimnastikli ve ritmik oyunlar
- K. Asıl güç oyunları
- L. Güç ve beceri karmaşıklı oyunlar

IV. Zekâ oyunları

- M. Aldatmaca, yutturmaca
- N. Bellek gücü, düşünme çevikliği, sezinleme oyunları
- O. Saklamaca ve saklambaç oyunları
- P. Çizgili oyunlar
- Q. Taşlı oyunlar
- R. Başkaca zekâ oyunları
- V. Katışımlı oyunlar

S. Katılımlı oyunlar

T Oyuncaklar

Bu oyunlara örnekler de veren Boratav, beceri ve güç oyunları sınıfına giren Kazık Atmaca oyununu Yumuşak veya ıslak toprağa ucu sivri küçük kazıkları saplama oyunu şeklinde açıklar.(P.N.B. s.241)

Yaşamlarını çiftçilik ve hayvancılıkla sürdüren toplulukların takvimleri, pek tabii, mevsimlerin ve her mevsim içindeki bölünmelerin yıl içinde, her defasında aynı hava şartlarına rastladığı bir düzende olacaktır; nitekim bu çevrelerin halk takvimleri güneş takviminden pek farklı değildir; aynı ilkeye dayanır. Ancak ayların adlarında ve bölümlerinde, türlü etkilerden gelme çeşitlenmeler görülür. Birkaç örnek üzerinde görelim bu çeşitlenmeleri:

1) Mahmutgazi Köyü'nde (Denizli/Çal)

Bahar: Mart (22mart-5 Mayıs)

Hıdırellez (6 Mayıs-21 Haziran)

Yaz: gündönümü (22 Haziran-13 ağustos)

Ağustos (14 ağustos-21 Eylül)

Güz: güz (22 Eylül-5 Kasım)

Kasım (6 Kasım- 21 Aralık)

Kış: zemheri (22 Aralık-31 Ocak)

Karakış (1 Şubat-21 Mart)

Bu takvimde göze çarpan nokta, her mevsimde iki ay hesabıyla, yılın sekiz aya bölünmüş olmasıdır.

2) Darende'de:

Orta kara kış (ocak)

Gücük (şubat)

Mart

Lisan (nisan)

Mayıs

İlk temus (haziran)

Orta temus (temmuz)

Son temus (ağustos)

İlk güz (eylül)

Orta güz (ekim)

Son güz (kasım)

İlk kara kış (aralık)

3) Giresun'da Köroğlu Köyü

Zemheri (ocak)

Gücük (şubat)

Mart

Abrul (nisan)

Mayıs

Kiraz (haziran)

Orak (temmuz)

Ağustos

Haç ayı (eylül)

Avara (ekim)

Koç ayı (kasım)

Kara kış (aralık)

4) Erzincan'da Semek Köyü:

Zemheri (ocak)

Şubat

Mart

Abril (nisan)

Mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül

Havara (ekim)

Koç ayı (kasım)

Kara kış (aralık)

5) Muş ve Çevresinde:

Kânun-i sani (ocak)

Sıbat (şubat)

Adar veya mart (mart)

Ebrul veya nisan (nisan)

Gulan (mayıs)

Haziran, temmuz

Tabak (ağustos)

Eylül

Birinci çirin veya teşrin-i evvel (ekim)

İkinci çirin veya teşrin-i sani (kasım)

Kânun-ı evvel (aralık)

6) Van İline Bağlı Erciş Kasabası ve Çevresinde:

Mart (13 Mart-12 Nisan)

Nisan

Gülân (mayıs)

Haziran, temmuz, ağustos, eylül

Teşrin-i evvel (ekim)

Teşrin-i sani (kasım)

Kânun-ı evvel (aralık)

Kanun-ı sani: (ocak)

15 gün zemheri

15 gün kara kış

Haftanın günleri herkesçe resmi adları bilinmekle beraber, bölgelere, kasabalara göre özel adlar taşıyan günler vardır. İki örnek verelim. Denizlinin Çal ilçesine bağlı

Mahmutgazi Köyünde:

Yerli gün adları

Resmi Gün Adları

Cuma

Cuma

Cumartesi

Cumartesi

Gireği

Pazar

Pazar

Pazartesi

Pazartesi

Salı

Işıklı

Çarşamba

Cuma akşamı

Perşembe

Bolu'nun Mudurnu ilçesinde:

Yerli gün adları

Resmi Gün Adları

Cuma

Cuma

Pazar

Cumartesi

Pazartesi

Pazar

Bolu pazarı

Pazartesi

Dernek

Salı

Çarşamba

Çarşamba

Perşembe

Perşembe

BÖLÜM 4. SÖZLÜK

-A-

Abraş: Halk ağzında çilli, çapur yüzlü, gözleri açık renkli olan.

Abril: Erzincan ağzında “nisan”.

Abrul: Giresun ağzında “nisan”.

Adak: 1. Adanılan şey, nezir.

2. Yatırla bir dilek konusunda anlaşma.

3. Kesilen kurban.

4. Önemsiz ya da garip olsa da yatırın hoşuna gidecek eylem (örn: göbek atma).

Görüldüğü gibi adak, zengin anlamlı bir kelimedir. Yatıra adak adamak, ona bir dileğinin gerçekleşmesi için başvurmaktır. Adayan kişi bu eylemiyle, yatırın kendisi ile tanrı arasında bir çeşit aracılık yapacağına inanmıştır. Dileği gerçekleşince adağını, yatıra, aracılığı karşılığı verdiği sözü yerine getirir: adak kurban ise, bir hayvan kesip fukaraya dağıtır; bir bağış ise onu verir.(türbeye ya da bekçisine). Sadece bir işlem bir eylem ise onu yerine getirir.(Kuran okuma, namaz kılma, ya da sözünü ettiğimiz çeşitten “göbek atma”).

Adar: Muş ağzında “nisan”.

Ahilik: Kökleri eski Türk törelerine dayanan ve Anadolu’da yüksek bir gelişim gösteren esnaf, zanaatçı, çiftçi vb. çalışma kollarını içine alan ocak. Ahilik, Ahi Evran tarafından Hacı Bektaş-ı Veli tavsiyesiyle kurulan esnaf dayanışma teşkilatıdır. Aslen Horasan Kökenli olup Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu’da yaşayan Türkmen halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlayan, onları hem ekonomik hem de ahlaki yönden yetiştiren, çalışma yaşamını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen bir örgütlenmedir. Kendi kural ve kurulları vardır. Günümüzün esnaf odalarına benzer bir işlevi olan Ahilik iyi ahlakın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısacası bütün güzel meziyetlerin birleştiği bir sosyo-ekonomik düzendir

Ahmet Dede: Ankara'da türbesi bulunan, bebek götürüldüğünde, çabuk yürütmesini sağladığına inanılan kişi.

Ağıl: Evcil küçükbaş hayvanların barındığı çit veya duvarla çevrili yer, arkaç.

Ağıllanmak: Toplanıp bir arada durmak

Ağırlık: Halk dilinde başlık parası. (bkz: başlık parası)

Ağıt: Ölenin iyi niteliklerini, ölümünden duyulan acıyı dile getiren söz veya ezgidir. Ağıt, genellikle bir ölüm'ün ya da acı, üzücü bir olayın ardından söylenen halk türküsüdür. Doğal afetler, ölüm, hastalık gibi çaresizlikler karşısında korku, heyecan, üzüntü, isyan gibi duyguları ifade eden ezgili sözlerdir. Ağıt söylemeye ağıt yakma, ağıt söyleyenlere ise ağıtçı denilmektedir. Ağıtın İslamiyet Öncesi edebiyattaki adı *sagudur* ve Yuğ adı verilen cenaze törenlerinde okunur, divan edebiyatındaki adı ise *mersiyedir*. Türklerde ağıt geleneği çok eskidir. Anadolu'nun hemen her yerinde söylenir. Ağıtlar yarı anonim folklor ürünleri arasında da sayılabilir. Türkçede 7, 8 ve 10 heceli ağıtlar yaygındır. En çok rastlanılanı 8 hecelilerdir. Gösteri bölümüyle tiyatro, söyleniş biçimiyle şiirseldir. Ağıtlar türkü ve destanla yakın ilişki içindedir. Erkeklerin söylediği ağıtlar varsa da ağıtları daha çok kadınlar söyler

Ak Mayanın Südü: Samanyolu (Türkmence). Türkmenistan Türkleri bizim samanyolumuza bu ismi verirler. Bu adlandırmadan onların,"Voie Jectee", "Galaxie gibi sözlerle bu inanışa katıldıkları sonucu çıkarılabilir.

Akdört Oyunu: 7-8 cm uzunluğunda dört ağaç parçasıyla oynanan bir ev oyunu.

Aktar: Baharat ve güzel kokular satan kişi.

Al-karısı: Albastı'nın bazı yerlerdeki yöresel adı.

Alazlama: Vücutta kızıllık veya kızıl lekeler belirmesi durumu.

Albastı: 1.Doğum sırasında temizliğe dikkat edilmemesi yüzünden lohusanın tutulduğu ateşli hastalık.

2. Tehlikeli bir varlık olan albastının bir atlara, bir de loğusa kadınlara musallat olduğu bilinir. Lohusa hummasının da bu varlıktan geldiğine inanılır. Albastı'nın kadın olduğu sanılır. Bu varlık atları gece ahırdan

alır, sırtlarına biner, sabaha kadar koşturmuş; atlarının yelelerinin örülmüş ve vücutlarının tere batmış olmasından albastının hayvanlara musallat olduğu anlaşılır.

Alevi: Hz. Ali'ye bağlı olan kimse. Sözlükte "Ali'ye mensup" anlamına gelen kelimenin çoğul şekli Aleviyye ve Aleviyyûn'dur. Alevî terimi İslâm kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenler manasında, ayrıca siyasî, tasavvufî ve itikadi anlamda kullanılmıştır. Hz. Ali soyundan, oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed, Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenlere Alevî denilmiştir. Emevler'in son dönemlerinden itibaren Hz. Ali'nin soyundan gelenler, özellikle Hasan ve Hüseyin'in neslinden olanlar için şerif, seyyid, emîr gibi lakaplar yanında Alevî nisbesi de kullanılmaya başlamış ve bu husus daha sonraki devirlerde devam etmiştir. Günümüzde de aynı nesle bağlı olanlar bu nisbeyi kullanmaktadır.¹ Emevî ve Abbasî devirlerinde iktidara karşı Hz. Ali soyuna mensup çevrelerde beliren hareketlerde Alevî nisbesi kendini göstermiş, fakat bazen de Hz. Ali soyu ile hiçbir bağı bulunmayan çevreler, sadece hareketlerine nüfuz ve yaygınlık kazandırmak amacıyla kendilerini Alevîliğe nisbet etmişlerdir. 255 yılında Basra'da ortaya çıkan Zenc İhtilâli buna bir örnek teşkil eder. İslâm siyasî tarihinde ise bu terim ilk defa hilâfetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başlamıştır. Hz. Peygamber'in vefatını müteakip ortaya çıkan ve üçüncü halifenin öldürülmesinden sonra da şiddetlenen hilâfet münakaşalarında Ali tarafını tutanlara el-Aleviyye veya şîatü bunların karşısındaki gruplara da el-Ömeriyye, el-Osmâniyye denilmiştir. Bu anlamıyla Alevî terimi Hz. Ali taraftarlarından oluşan siyasî topluluğu ifade eder. Bununla birlikte, Abbâsîler'in iktidarı boyunca merkezî idarenin zayıflaması sonucu İslâm dünyasının muhtelif yerlerinde ortaya çıkan ve mahallî idareyi ellerine geçiren veya müstakil devletler kurabilen sülâleler de kendilerinin Hz. Ali soyuna mensup olduklarını göstermek üzere Alevî nisbesini kullanmışlardır.

Allah'ın Arslanı: Hz. Ali'yi yücelten çevrelerce ona verilen isimdir. Hz. Ali Hz. Peygamber'in damadıdır. Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, annesi de

Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebü Tâlib'in en küçük oğludur. Mekke'de baş gösteren kıtlık üzerine Hz. Peygamber amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için onu himayesine almış, Hz. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar onun yanında büyümüştür. Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir.

Alkış: Dua anlamındadır. İyi dilekleri ihtiva eden kalıplaşmış sözlerdir. Duaların en belirgin vasfı teslimiyeti, inanmışlığı ve bir ümidi ihtiva etmeleridir. Genellikle, görülen bir iyiliğe karşılık söylenir. Karşıdaki kişi güzel ve hayırlı sözlerle kutlanır, hakkında iyi dileklerde bulunulur. Bugün yaygın kullanımıyla dua olarak bilinen bu söz, Eski Türkçede alkış kelimesiyle karşılanmıştır. Alkış, alkamak "hayır duada bulunmak, beğenmek, övmek" fiilinden elde edilmiş bir isimdir. Kısaca; "Birinin iyiliği için Allah'a yakarma, niyazda bulunma" anlamına gelen dualara, ilkel devirlerde daha çok büyü yahut sihir sırasında başvuruluyordu. Şamanlar, baksılar da ayin sırasında yaptığı orijinal hareketleri, dualarla bütünlüyordu.

Amin Alayı: Osmanlı Devletinde 4-7 yaş arasındaki çocuklara "elif-ba" ve ahlak bilgilerinin öğretildiği ilk mektebe başlatılırken yapılan merasim.

Anıştırma: Tembih.

Apsak Koca: Mekânının nerde olduğu bilinmez, beygirlerin piridir. Bir evliyadır. Atlar sancılanınca ona çorba adarlar.

Arâf: Cennetle cehennem arası. Günah da sevap da işlememiş kişilerin gittiği yerdir. Onlar oradan hem cehennemi hem de cenneti görecektir. Cehennemin korkusunu cennetin hasretini çekip kalacaklardır.

Arap Oyunu: Başrolünde Arap bir karı-kocanın olduğu bazen çeşitli başka karakterlerin de katıldığı bir seyirlik oyun. Bu oyun kişileri her evin önünde, ev sahibi ile karşılıklı konuşarak, oyunlarını gösterirler; yiyecek ve para bağışları alırlar. Köyün evlerini birer birer dolaştıktan sonra hep beraber toplanan erzaklar bir evde yenilir. Yemekten sonra sabaha kadar eğlenilir.

Arap Aşı: Zencilerin dans şenliğinde yaptığı bir tür yemek. (Pirinç ve keçi etiyle yapılır.)

Astroloji: Yıldızlar aracılığı ile bakıcılık. Yıldızların insanları ve olayları etkilediği

inancına dayanan sözde ilim dalı, astroloji, yıldız falcılığı, münecimlik. Astrolojinin matematiksel ilimlerden astronomiyle farkı, yıldızların konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturduğuna ve bu sistem sayesinde gelecek, şimdiki durum ve geçmişe dair bilgi elde etmenin mümkün olduğuna inanılmasıdır; bu anlamda astroloji astronominin metafiziğidir. Astroloji, İslâm ilimler tasnifi geleneğinde tabii ilimlerden sayılmış ve astronomiyle yakın ilişkisi bulunmakla birlikte ismindeki "ahkâm" terimi sebebiyle ondan ayrıldığı kabul edilmiştir Pertev Naili Boratav'a göre gökte bir yıldızın kaymasının yıldızın sahibi olan kişinin öldüğünü ya da öleceğini haber vermesi yolunda açıklanması bu inanişe bağlıdır.

Asnıklık: Karı-Kocalık görevini yerine getirmeye engel olan kusur.

Aslı'nın Düğümleri Çözülme: Çankırı bölgesinin gerdek töreleri arasında güveyin erkeklik görevini başardığı haberi.

Asumani: Gök mavisi.

Aşık: Aşık kemiği.

Aşık Oynamak: Aşık kemiğiyle oyun oynamak.

Âşık: Halk ozanı. Aşağı yukarı XVI. yüzyılın başlarından bu yana, çeşitli biçimleriyle halk şiirinin, bir de, sözlü edebiyatın anlatı türlerinden biri olan, orasına burasına türkülerin serpiştirilmiş bulunduğu, düz deyili hikâyenin temsilcilerine aşık adı verilmektedir. Âşıklık ve halk ozanlığı Anadolu'da toplumun öncüsü olmuş bir gelenek, halka mal olmuş bir kültürdür. Yaşamını halkla birlikte idame ettiren ozan, sazıyla sözüyle halkın sesidir. Toplumdaki olumlu ya da olumsuz gelişmeler, ozanın sazına, sözüne ve sesine konu olur. Ozanlarımız toplumun sorunlarını dile getirmek, olup biteni daha erken görme ve gelecek nesillere mesaj verme özellikleriyle de tanınmıştır. Böylece halka mal olmuşlardır. Ozanlık geleneğinde tabiat sevgisi vardır, halk sevgisi vardır, vatan sevgisi vardır, hak sevgisi vardır. Halkın bağrından kopar ve temsil ettiği toplumun sorunlarını, mesajlarını sazıyla anlatır. Yaşadıkları dönemlerde her halk ozanının farklı bir yeri vardır.

At Evliyası: İstanbul'da, Genç Osman'ın atı olan Sisli Kır'ın gömülü olduğu yerdir. Buraya getirilen hasta atların iyileştiğine inanılır.

Ayak Dede: Isparta'da türbesi bulunan, bebek götürüldüğünde, çabuk yürütmesini sağladığına inanılan kişi.

Ayak Poğçası: Yürüyemeyen çocuk adına yapılan bir tür çörektir. Çöreklerden birinin içine para konur. Bu para kime denk gelirse çocuğa hediye almalıdır.

Ayazma: Rumların kutsal saydıkları kaynak veya pınar.

Aydaş: Kırkı içinde başka kırklı bir çocukla rastlaşmış olmak.

Aydaş Pişirme: Doğduktan sonra gelişmeyen cılız kalan hastalıktan kurtulmayan çocuklara aydaş denir. İçi boş kazan ortaya konarak çocuk bıçakla korkutulur. Bu işlemin adıdır.

Ayinicem: Mevlevi ve Bektaşî tekkelerinde kadın ve erkeğin birlikte katıldığı dini müzikli sohbet töreni.

Azâzil: Şeytan.

Aziz Mahmud Hüdai Hazretleri: Türbesi Üsküdar'da bulunan zat, Anadolu'da yetişen büyük velilerden olup Celvetiye Tarikatı'nın pirlereindir. Aziz Mahmut Hüdai Hazretleri Bursa'da bir kadıdır... her şey bir boşanma davasının huzuruna gelmesiyle başlar...

Eş olan bayan eşinin bir süredir ortadan kaybolduğunu iddia etmekte ve boşanmak istemektedir..Kocasını ise hac vazifesini ifa ettiğini söylemektedir. Hatta Bursalı hacılara hediyelik birkaç eşya emanet ettiğini iddia etmektedir. Oysaki bu kadar kısa bir sürede hac gibi meşakkatli ve uzun bir yoldan dönmek mümkün değildir.

Kadı kararını verir. Hacdan gelecek olan Bursalı hacılar daha şehre girmeden önce toplanıp huzuruna getirilecek ve sorgulanacaktır.

Denilen yapılır. Olay doğrudur. Gerçekten de adam hac yapmış ve arkadaşlarına hediyelikler emanet etmiştir. Dava kapanır. Ancak bu kadının içinde ukde olarak kalır ve günlerce düşünmesine vesile olur.

Gidip o adamı bulur ve böyle bir mucizeyi gerçekleştirmek için kimden feyz aldığını sorar ve adamın söyledikleri doğrultusunda zamanın evliyalarından Üftade Hazretlerine gider bulur ve tüm malını mülkünü bırakıp onun öğrencisi olmayı ister, kendini

tamamen dünya nimetlerinden uzak tutmayı başaran bu uğurda Pazar yerinde kadı kıyafetleriyle ciğer satan,tuvaletleri temizleyen ve benliğini Allahu tealaya adayan Hüdai Hz.leri en kısa zamanda Üftade Hz.lerinin en gözde öğrencisi olur ve ona her sabah namazında uyanıp hocasının abdest suyunu ısıtma görevi verilir. Bir sabah kötü bir kabusla uyanan Hüdai Hz.leri hocasının suyunu ısıtmakta geç kaldığını fark eder ve su dolu ibriği göğsüne bastırıp hocasından özür diler. Üftade Hz. Israrla suyla abdest almak ister, suyun üzerinden dumanlar yükselmektedir. O gün Üftade Hz. ^Bu su belli ki odunla ısınmamış..Allah aşkıyla ısınmış...sen artık oldun...ayrılma zamanımız geldi...der ve onu başka bir yere öğrenci yetiştirmeye gönderir. Kısa zaman sonra da hakkın rahmetine kavuşur...

Dönem padişahlarından II. Osman ülkedeki bütün velileri huzuruna çağırır ve elindeki iğne kutusunda ne olduğunu bilen onun danışmanı olacağını söyler. Bütün veliler orada olsa olsa iğne vardır padişahım derler, sıra Aziz Mahmut Hüdai Hazretlerine gelir, cevap verir...

Padişahım...ben o kutuda ne olduğunu bilemem...O kutuya iğne de sığabilir...bir küçük kertenkele de..^^diye cevap verir. Kutuda gerçekten kertenkele vardır ve hayretler içinde kalan padişah onu danışmanı ilan eder. Rüyalarını yorumlatmaya ferman gönderdiğinde bile fermanın içindekiler dahi okunmadan cevabı yazılmıştır.

Azrail Yoklaması: Birdenbire ürpermek.

-B-

Baba Cafer: Türbesi İstanbul'da bulunan bebek götürüldüğünde çabuk yürümesini sağladığına inanılan kimse. Cafer, İstanbul'da bulunan Araplarla Rumlar arasındaki çarpışmalarda ölen Müslümanların na-aşlarının sokak aralarında kalmasına çok üzüler devrin imparatoru Nikephoros'a sert bir dille çatınca zindana atılmış, daha sonra da öldürülerek mahpus bulunduğu burcun altına gömülmüştür. Bir başka rivayete göre ise Şeyh Zindanı Ab-durraûf Samedânî adlı bir kişi İstanbul'un fethinde bulunmuş ve onun girdiği kapıya Zindan Kapısı denilmiştir. Seyyid Baba Cafer'in torunlarından olduğu iddia edilen Zindânî Abdurraûf yıllarca ceddinin türbedarlığını yapmış ve ölünce buraya gömülmüştür. İstanbul'un fethinden sonra yeniçeriler bu kapıya, mensubu buldukları Bektaşîlik geleneklerine uygun olarak muhtemelen Bâb-ı Cafer'den bozma Baba Cafer

demişlerdir. Cafer'in türbesinin üst kısmında bulunan hapishaneye de Baba Cafer Zindanı adı verilmiştir

Bacım Sultani: Ankara'nın Nallıhan ilçesinde yatırı bulunan, ruh ve sinir hastalıklarını iyileştirdiğine inanılan kimse.

Bağ Bozumu: Buğday ürününün toplanması. Bu işin mevsimi sonbahardır.

Bağlamak: Büyü, muska vb'nin aracılığıyla birinin bir takım isteklerini veya yetkinliğini engellemek, yok etmek.

Bahşiş: Yapılan bir hizmette ödenen ücretten ayrı olarak fazladan verilen para.

Bamsı Beyrek: Dede Korkut kitabında yer alan kahramanlardan biri. Bamsı BeyrekDede Korkut hikâyelerinde, Türk, Azeri ve bazı Altay efsaneleri ile masallarında bahsedilen bir Türk kahramanıdır. Bey Böyrek, Bay Bura, Bey Birye, Beğ Beyreg, Bey Beyrek, Bay Börek, Bağ Böğrek gibi adlarla da bilinmektedir. Atının adı *Dengiboz* veya *Bengiboz*dur. Bamsı Beyrek, hikâyelerdeki ana karakter olan Salur Kazan'ın en yakın arkadaşıdır. Ayrıca tüm Oğuz beyleri içinde en yakışıklı dört kişiden biridir. Bamsı Beyrek'in adına Dede Korkut hikâyeleri dışında da rastlanır.Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek, aynı zamanda doğan Banu Çiçek adlı bir kızla beşik kertmesidir. Birbirlerini tanımadan büyürler. Bir gün avlanırlarken karşılaşılar, aralarında bir anlaşmazlık çıkar ve güreşe tutuşurlar. Ancak ikisi de güçte denk olduğu için birbirlerini yenemezler. Yıllar sonra Banu Çiçek'i gören Beyrek, onun beşik kertiği olduğunu bilmeden kıza âşık olur. İkisi zaman zaman kaçamaklar yapmaktadır, ancak kızın ağabeyi Deli Karçar, kardeşini istemeye gelen yiğitleri öldürmesiyle nam salmıştır. Dede Korkut araya girer ve Deli Karçar'ı alt eder, Beyrek ile Banu Çiçek'in evlenmelerine engel kalmaz. Fakat bu esnada Bamsı Beyrek, kafir tekfuruna esir düşer ve Bayburt Kalesi'ne hapsedilir. Beyrek'ten bir daha haber alınamaz. Yedi yılsonunda Banu Çiçek'i Yalancı oğlu Yaltacuk adında biriyle evlendirmeye kalkarlar. Bamsı Beyrek kafir tekfurunun kızını kandırarak kaleden kaçmayı başarır, kılık değiştirir ve gelip düğünü basar. Yalancı oğlu Yaltacuk kaçmak istese de yakalanır, affedilir. Beyrek'le Banu Çiçek evlenirler.

Basma: Üzerinde bası ile yapılmış renkli biçimler bulunan pamuklu kumaş.

Başlık Parası: Bazı bölgelerde, evlenirken damadın kaynatasına ödemesi gereken para veya mal, başlık. Anadolu'nun birçok bölgesinde, evlenecek gencin kız tarafına ödediği para. Kalın, süt parası, ana hakkı olarak da adlandırılan başlık kırsal kesimde etkindir. Başlık kesme başlık parasının miktarı ve biçimi üzerine yapılan pazarlığın sonuçlanmasıdır. Kız bedeli sayılan başlık; para, altın, ya da hayvan, ev, tarla gibi mal olarak da ödenebilir. Kadım mal olarak gören son derece geri bir anlayış ürünü olan başlık, evlenecek gençler için ekonomik yıkım olmakta; başlık parasının sağlanamaması durumunda kız kaçırımlara, dolayısıyla kan davalarına kadar varan toplumsal yaralara yol açmaktadır.

Başsağlığı: Ölen kimsenin yakınlarına ilgi ve yakınlık gösterme. Başsağlığı dileme töresi ağıt töreni ile kaynaşmış durumdadır. Törene katılanlar duygularını kalıplaşmış, düz sözlerle (başınız sağ olsun, Allah sabır versin), kimi hallerde ağıt türüne giren şiirlik anlatımla, ya da sadece törelik birtakım duruş-davranışlar, acıyı anlatılmayan ünlemlerle, ölünün yasına katıldıklarını bildirirler. Yerinde ve zamanında törene katılmayanlar, ölünün yakınlarına ilk rastladıklarında bu ödevlerini yerine getirirler ve her rastlanış bir türlü "küçük ağıt" töreni niteliğini alır.(bkz: ağıt)

Bâtil İtikad: Yanlış, boş inanış. Gerçeğe uymayan inanç, hüküm ve düşünceleri ifade eden terim, hakkın karşıtı."Boşa gitmek, temelsiz ve devamsız olmak" anlamındaki butlan kökünden türeyen bâtil, türevleriyle birlikte Kur'ân-i Kerîm'de otuz altı defa geçmektedir. Söz konusu yerlerde "yalan", "boşa çıkan amel", "çirkin, faydasız ve gâyesiz iş", "Allah'ın dışında ilâh diye tapınılan put", "hakkı örten perde", "hakkın zıddı", "gerçek bilgiye dayanmayan delil" gibi birbirinden farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Batın Gözü: Can gözü.

Baytar: Veteriner hekim.

Bega: Yemlik.

Bektaşilik: XIII. yüzyılda Kalenderîlik içinde teşekküle başlayıp XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Velî an'aneleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikat.

Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundaki rolü dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu tarihi boyunca nüfuzunu koruyan Bektaşîlik, gerek oynadığı siyasî roller ve arzet-tiği farklı

dinî inanç ve telakkileri birleştirici (syncretique) yapı, gerekse devletin XVI. yüzyıldan itibaren resmen tanıdığı tek gayri Sünnî (heterodoxe) tarikat olması sebebiyle en çok ilgi çeken ve en çok araştırılan tarikat olmuştur.

Belik: İnce saç örgüsü.

Belkıs: Hz. Süleyman'ın uzun süre mektuplaşıp, Müslümanlığa davet edip, evlendiği kişidir. Bir Habeş efsanesine göre de Allah'ın adını yaymasından dolayı şöhreti her yerde duyulan Hz. Süleyman'ı bizzat görmek, gerçek bir peygamber olup olmadığını anlamak üzere büyük bir kabileyle Kudüs'e geldiği ve gelirken de baharat, altın ve kıymetli taşlardan oluşan çok değerli hediyeler getirdiği bir kraliçedir.

Beltane: Papazların 1 Mayıs'ta doğanın döngüsünü onurlandırmak için kutladıkları bayram.

Betlem: Paskalyaya rastlayan çocukların ve genç kızların kutladığı bir bayram.

Betnem: Paskalyaya rastlayan çocukların ve genç kızların kutladığı bir bayram.

Bezirgân: Tüccar.

Beşe: Gaziantep ağzında şubatın sonu ile martın ilk üç haftası.

Beşir Ağa: 1652-1746 senelerinde sarayda çalışan bir zat. Pek çok hayır kurumu yapmış olan Beşir Ağa'nın birçok yaptırdığı cami, kütüphane ve külliye vardır.

Beşik Kertme: Bebeğin daha beşikteyken bir başka bebekle anası babası tarafından nişanlanması.

Beşik Kırdı: Bebeğin daha beşikteyken bir başka bebekle anası babası tarafından nişanlanması.

Beştaş: Beş tane taşla oynanan bir çocuk oyunu türü.

Bevvap: Mahalle okullarında hademe.

Bezekli: Bezeği olan, süslü süslenmiş.

Bıçak Oyunu: Ele değişik biçimler vererek bıçağı yere saplama oyunu.

Bıngıldak: Kafatası kemikleşmeden önce kemiklerin birleşme yerlerinde bulunan kıkırdak bölümü.

Bildiri Günü: Zencilerin dana şenliklerinde başlangıç olarak belirledikleri bir Cuma günü. (bkz: dana bayramı)

Bilmece: Bir şeyin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene ve okuyana bırakan oyun, muamma.

Bilye: Çocukların oynamak için kullandığı taş, maden, toprak, cam vb. yapılmış küçük yuvarlak nesne, misket, cıncık, zıpzip.

Bir Mayıs Bayramı: Çağdaş işçi bayramıdır. İşçi ve emekçiler tarafından dünya çapında kutlanan, birlik, dayanışma ve haksızlıklarla mücadele günü. Dünya üzerindeki pek çok ülkede, resmî tatil olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de ilk kez 1923'te resmî olarak kutlanmıştır. 2008 Nisan'ında, "*Emek ve Dayanışma Günü*" olarak kutlanması kabul edilmiştir.

Bire: Gaziantep ağzında nisan sonu ile mayın ilk haftası.

Birdirbir: Oyuncuların birbiri üstünden atlayarak oynadıkları oyun.

Birinci Çirin: Muş ağzında "ekim".

Bohça: İçine çamaşır, elbise vb. koyup sarılan dört köşe kumaş.

Bolu Pazarı: Bolu'nun Mudurnu ilçesi ağzında "pazartesi".

Bögür: İnsan ve hayvan vücudunun kaburga ile kalça arasındaki bölümü.

Böri: Kurt kelimesinin eski adı.

Buğday Dede: Tire'nin fethinde büyük rol oynayarak efsaneleşmiş bir zat.

Burak: Mi'rac gecesinde Hz. Peygamber'i taşıdığı rivayet edilen binek.

Burak "parıldamak, şimşek çakmak" anlamına gelen Arapça berk kelimesinden türetilmiş olup renginin saf ve parlak oluşu veya çok hızlı hareket edişi sebebiyle bu adı almıştır. Kuran'da, Allah'ın bir gece Hz. Muhammed'i Mescid-i Harâm'-dan Mescid-i Aksâ'ya kadar yürüttüğü bildiriliyorsa da bu yolculuğun Burak'la gerçekleştiğine dair

herhangi bir işaret yoktur. Konu ile ilgili hadislerde yer alan ayrıntılı bilgilere göre yolculuk Mescid-i Aksâ'dan sonra semaya yükseltilmek suretiyle devam etmiştir. Cebrail'in de refakat ettiği ve İslâmî kaynaklarda "isrâ" ve "mi'rac" diye adlandırılan bu gece yolculuğu hadislere göre Burak denilen bir binekle gerçekleşmiştir. Kaynaklar bu bineğin beyaz renkli ve fevkalâde süratli olduğunu, katırla eşek arası bir yapıya sahip bulunduğunu bildirirler.

Burç: Gökbilimi. Zodyak üzerinde yer alan on iki takımyıldızına verilen addır. Burç, insanın doğum anında Güneş'in hangi pozisyonda olduğunu gösteren göksel bir alanın sembolik ifadesidir. Eğer doğduğunuz noktadan gökyüzüne, Güneş'e doğru hayali bir çizgi çizer ve bu çizgiyi sonsuza doğru uzatırsanız, bu çizginin bir burca ulaştığını görürsünüz. Yani doğduğunuz sırada Güneş'e doğru baktığınızda, eğer onun yoğun ışığı olmasa idi, göreceğiniz bir burç olacaktı.

Büyü: Tabiat konularına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, sihir, efsun.

-C-

Cadı: Doğaüstü güçleri bulunduğu kabul edilen ve bu güçlerini çoğunlukla kötülük yapmakta kullanan, çirkin söylene kadını.

Cadıcı: Eski Rumeli anlatmalarına göre cadıları zararsız hâle getirebilen kişi.

Camak: Türk dilinde masal, bilmece.

Can Kavmi: Allah'ın tüm yaratıklardan önce yarattığı, şeytanın da dahil olduğu kavim.

Cangolos: Yozgat ağzında karakoncolos. (bkz: karakoncolos)

Celâli Başbuğu: İlk olarak Yavuz Sultan Selim döneminde ortaya çıkıp devlete isyan eden Bozoklu Derviş Celâli'n adamlarına ve ondan yana bütün eşkıyaların başı.

Cemre: Şubat ayında birer hafta arayla havada, suda ve toprakta olduğu sanılan sıcaklık yükselişi.

Cezbe: Bir duygu veya inanışın etkisiyle aşırı ölçüde coşup kendinden geçme.

Cıngıldak: Bir çeşit tahterevalli.

Cimcime Sultan: Haymana'daki Kaplıcanın onun için yaratıldığına inanılan yatır sahibidir. Küçücük bir kız iken üvey anası onu çok horlarmış. Sonunda babası kızcağızı alıp ıssız yabanda bırakmış. Cimcime kızın vücudu güneş altında yanıp kavrulmuş, yaralarla kaplanmış. Çaresizlikle su bulma umudu ile yeri kazmayı denemiş. O zaman topraktan şifalı bir su fişkırmış. Kız da o su ile yıkanıp dertlerinden kurtulmuş.

Cindar: Cinci hoca.

Cirit: At koşturup birbirine değnek atarak takım halinde oynan oyundur. Cirit, bir diğer deyimle Çavgan, Türklerin yüzyıllardan beri oynadıkları bir ata sporudur. Alparslan'la beraber Anadolu'ya girmiş olan cirit daha sonra Avrupa'ya ve Arabistan ülkelerine sıçramıştır. 17. yüzyılda Fransa'da, Almanya'da ve diğer ülkelerde de Cirit Oyunu yayılmıştır. 16. yüzyılda Osmanlı Türkleri tarafından bir Savaş Oyunu olarak kabul edildi. 19. yüzyılda bütün Osmanlı ülkesi ve saraylarının en büyük gösteri sporu ve oyunu oldu. Cirit, aynı zaman tehlikeli bir oyun olduğundan 1826 yılında II. Mahmut tarafından yasak edildi. Fakat daha sonra yine Osmanlı Ülkesi'nin başta gelen meydan ve savaş oyunu olarak her tarafa yayıldı. Cirit Oyunu'nda 2 takım bulunur. Bu takımlar 70 ilâ 120 metre genişliğindeki bir alanda karşılıklı olarak alanın en gerisinde 5'er, 6'şar veya 7'şer kişi olarak dizilirler. Ciritçiler bölgesel giyimleriyle atlarına biner. Sağ ellerine atacakları ilk ciriti, diğer ellerine de yedek ve kamçı alırlar. İki tarafın birinden bir atlı öne fırlar, karşı dizinin önüne 30-40 metre kadar yaklaşır. Alay durağındaki rakip takım oyuncularından birine Sağ elindeki ciriti savurur, sonra geri döner, atını kendi dizisine doğru mahmuzlar. Karşı tarafın oyuncusu hızla onu takip eder, elindeki ciriti geri dönüp kaçan karşı taraf elemanına fırlatır. Bu kez ilk oyuncunun çıktığı sıradan diğer bir ciritçi onu karşılar. İkinci diziden çıkan, sırasındaki yerini almak için süratle yerine dönmeye çalışır. Bu defa rakibi onu kovalar ve ciritini atar.

Cönk: Türk Halk edebiyatında saz şairlerinin, kendilerinin veya başkalarının şiirlerini derledikleri, (alttan yukarıya) uzunlamasına açılan, çoğunlukla deri kaplı defter. Antolojiye benzeyen bu defterlere halk dilinde sığırdili de denmektedir. Türkçede 15. yüzyıldan beri kullanılmakta olan cönk sözcüğünün kökeni hakkında farklı düşünceler öne sürülmüş olsa da bugün Türkçede farklı iki kökenden geldiği düşünülen iki farklı cönk sözcüğü vardır. Türkçe kökenli cönk sözcüğü, halk edebiyatına dair bir terimdir. Malezya dili kökenli cönk sözcüğü ise büyük yelkenli gemi manasındadır. Cönkler

çoğunlukla anonim mahiyettedir, yani yazarlarını bilinmemektedir. Her ne kadar cönklerde genel anlamda saz şairlerinin şiirleri yer alsada, salt saz şairlerince yazılmış şiirlere yer verildiğini söylemek doğru olmaz. Çok sık olmasada divan şairlerine ait şiirleri de ihtiva ederler. Dini bilgiler ihtiva eden, çeşitli hutbe ve vaaz metinleri barındıran dini ağırlıklı cönkler de mevcuttur. Örnek olarak 16. yüzyılda Dede Efendi tarafından yazılmış olan *Dede cöngü* verilebilir. Bunların dışında cönkler dualar, şifa reçeteleri, büyü tarifleri, maniler, hikâyeler gibi birçok farklı bilgiyi barındırabilir. İçeriklerine göre cönkler, *ilahi cönkü*, *âşık cönkü* gibi isimlendirilebilir. Türk edebî tarihinin önemli bir kısmını oluşturan aşık ve tasavvuf edebiyatları ile ilgili bilinenlerin çoğu cönkler sayesinde olmuştur. Metodolojik açıdan modern derlemelerden çok uzak olsalar da, cönkler eski dönemlerin halkını ve edebî hayatını anlamak için çok önemlidirler

-Ç-

Çarşaf: Toroslar'da gerdeğin ertesi günü yapılan kutlamalar.

Çarşamba Karısı: Saçı başı karmakarışık, üstü başı özensiz kadın.

Çelik Çomak Oyunu: Çocukların çomakla çeliğe vurarak oynadıkları oyun.

Çember: Çocukların çevirip, arkasından koştukları tekerlek biçiminde oyuncak.

Çerçi: Köy, Pazar vb yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiyeye eşyası satan kimse.

Çevre: Yağlık ,içine yağ doldurulan bir tür kap.

Çeyiz: Gelin için hazırlanan her türlü eşya.

Çıbık: Bir çeşit deri hastalığı.

Çık-gör: Siirt köylerinde kutlanan, gezinti yerlerinde eğlenceler düzenlenen bir tür bahar başlangıcı bayramı.

Çıkrıncak: Köylerde yetişkinlerin yapıp çocukların oynadığı bir oyuncak. Ağaçtan yapılıp günümüzdeki atlıkarıncaya benzer bir alettir.

Çırçır Dede: Balıkesir'de yatır bulunana, çocuğu olup olmayacağını söylediğine inanılan zat.

Çingene: Hindistan'dan çıktıkları söylenen, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan bir topluluk, roman.

Çift Sürmek: Saban, pulluk kullanarak toprağı ekilebilir duruma getirmek.

Çiftetelli: Göğüs ve göbek titreterek, gerdan kırarak oynanan bir oyun.

Çiğdem Pilavı: Yozgat yöresinde daha yoğun olarak uygulanan daha çok çocukların ve erkeklerin katıldığı baharı karşılama bayramı.

Çiğdem Bacası: Anadolu halk geleneğinde çiğdem çiçeğı çıktığı zaman yapılan bahara özgü bir kutlama.

Çitlembik: Kara ağaçgillerden düz kabuklu, kerestesi sert ve dayanıklı bir ağaç, çitlik, melengiç.

Çitlembik Dede: Çocuklarda burun kanaması olduğunda götürülen ve şifa verdiğiğine inanılan yadır. (Çorum)

Çömce: Tahta kepçe, çömçe.

Çömçe Gelin: Kuraklığın hüküm sürdüğü, toprağın çatladığı yıllarda yağmura ihtiyaç duyulduğunda çocuklar arasında oynan oyun.

Çörek: Az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi.

Çuha: Tüysüz, ince sık dokunmuş yün kumaş.

-D-

Dakıza: Mudurnu ağzında “aralık-ocak”.

Dâl Dökümü Ayı: Mart ayı.

Dâl Başı: Sürüde ilk doğan kuzu “oğlak”

Dalak Kesme: Aşırı sıcaklardan dolayı dalağı şişen kişilerin Çarşamba günleri dalak ocağına giderek bu hastalıktan kurtulabilmek için yaptıkları pratikler.

Dâra Durmak: Ayakta, eller yana bırakılmış ve baş eğik olarak yakarış ve saygı durumunda kalmak. Bu duruş ay ve güneş tutulması esnasında yapılır. Çünkü tahtacılar,tutulmayı işledikleri günahların cezası olarak görürler. (Alevi Kültürü)

Dana Bayramı: Bu törenin dört hafta boyunca sürdüğünü belirten Boratav bayramı şöyle aktarır: ‘Dördüncü Cuma, ortak aldıkları danayı süslerler; boynuzlarına teller, pullar, mendiller takarlar ve alay halinde, yine sazlarını ve çalparalarını çalaraktan Sabırtaş’ndaki topluluk, dana ile birlikte Tamaşalık’a varırdı. Orada Godiya (zencilerin çoğunlukla kadın olan bir nevi kolbaşısı) danayı törenle keser, yüzer. Dana alanda kurulmuş olan kazanda pişirilir. O gün Tamaşalık bir bayram yeri halini alır. Bütün zenciler ve seyre gelmiş beyazlar bir arada eğlenirler, sazlar ve çalparalar çalınarak dans ederler. Dana kazanda iyice piştikten sonra alanda kurulmuş olan sofralara dağıtılır, herkes ne kadar düşerse bu etten yer. Yemek faslı sona erince de bayram sona ermiş olur, herkes dağılır.’

Davar Yüzü: Gebe koyunun karnındaki kuzu yüz günlük olduğunda yapılan törendir. Çobanla onlara katılan çocuklar ve delikanlılar türlü garip kıyafetlerle kapı kapı dolaşp tekerleme söyleyerek bahşiş toplarlar.

Deccâl: 1. Yalancı, fesat, dedikoducu.

2. Kıyamet yaklaşınca ortaya çıkacak olan yalancı ve kötü yaratılışlı kimse.

3. İlâhî dinlerde kıyamet alâmetlerinden sayılan ve insanları doğru yoldan saptırmaya çalışacağı kabul edilen olağan üstü güçlere sahip kişi.

Sözlükte "bir şeyi Örtmek, yaldızlamak veya boyamak" anlamındaki decl kökünden türeyen bir sıfat olup klasik kaynaklarda "âhir zamanda ortaya çıkıp göstereceği harikulade olaylar sayesinde bazı insanları dalâlete sürükleyeceğine inanılan kişi" diye tarif edilir. Deccâl kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir. Hz. Peygamber'e nisbet edilen rivayetlerde "muhatabını aldatmak gayesiyle güzel sözler söyleyen kişi: bir kaşı ve gözü bulunmayan kötü kimse" anlamındaki mesîh kelimesiyle birlikte "el-me-sîhu'd-deccâl" ve "mesîhu'd-dalâle" şeklinde kullanılmıştır.

Dede Korkut: Dede Korkut öykülerinin yazarı olduğuna, 295 yıl yaşadığına, Hz. Muhammed'e elçi gönderildiğine, İslâmı Türklere getirdiğine inanılan mitolojik Türk

Ozanı. Türk Dünyasının ve bilim dünyasının üzerinde belki de en fazla durulan ismi olan Dede Korkut Türk milletinin en meşhur ve en büyük simalarından biridir. Oğuzların Bayat Boyu'nda olduğu kitabında kayıtlıdır.

Dil ve edebiyat alanındaki araştırmacıların üzerinde çalıştığı Dede Korkut Kitabı ise Oğuzname adı verilen destanî Türk hikâyelerini ihtiva eder. Birisi Dresden'de diğeri Vatikan'da iki kitap mevcuttur. Kitabın bu isimle anılmasının sebebi hikâyelerin tertipleycisi olarak Dede Korkut adındaki Ozanlar pirinin görünmesidir. Kitaplarda toplanmış olan Oğuznamelerin Dede Korkut tarafından yazıldığına gösterilmesinden kaynaklanmaktadır.

Tarihi birçok kaynakta Korkut adına rastlanmaktadır. Doğu Türkleri Dede Korkut'a; Korkut Ata demektedirler. Batıda ise Korkut Ata yanında Dede Korkut ve Dedem Korkut şeklinde kullanıldığına da şahit oluruz.

Define: Toprak altına gömülerek saklanmış para veya değerli şeyler, gömü.

Deli Pınar: Suyundan içildiğinde akıllıca işler yapılmadığına inanılan efsaneleşmiş pınar. (Bu pınardan hemen hemen her yörede bahsedilir.)

Deniz Kulunu Boz Aygır: Bamsı Beyrek'in atı. Dede Korkut hikâyelerinden III. hikâyede 'deniz kulunu boz aygır'dan bahsedilmektedir. Bu at, Türklerin destan ve masallarında 'gökten inmiş at' (Yakut inancı), Başkurtların masallarına göre 'sudan çıkmış aygır' neslinden olan attır. Azerbaycan Türklerinin 'Koroğlu' destanına göre Koroğlu'nun kır atı, Ceyhun nehrinden çıkmış bir aygırın soyundan türemiştir

Deniz Kızı: Denize yakın kayalıklar üzerinde şarkı söyleyen, başı ve göğsü kadın biçiminde, belden aşağısı balık kuyruklu olduğu varsayılan doğaüstü yaratık.

Deriye Çekme: Yaralı veya hastayı yeni kesilmiş bir hayvanın sıcak derisi içine sarıp terletme işlemi.

Dernek: Bolu'nun Mudurnu ilçesi ağzında "Salı".

Derviş: Bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen. Bir tarikata ve şeyhe bağlı olan mürid, sûfiyâne bir hayat yaşayan kişi. Farsça bir kelime olmakla birlikte bütün müslüman milletlerin dillerine girmiş olan derviş, esas itibariyle

"muhtaç. yoksul ve dilenci" anlamlarına gelirse de geniş bir coğrafyada uzun süre kullanılması sebebiyle değişik manalar kazanmıştır. Kelime Eski Farsçada (Avesta) drigöş, deryöş ve drigu; Orta Farsçada (Pehlevîce) driyöş; Yeni Farsçada derviş şeklinde kullanılmıştır. Derviş kelimesinin hangi kökten geldiği kesin olarak bilinmediğinden bu konuda birçok görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre kelime "kapı önü" anlamına gelen der-pîşten gelmiştir. Sık sık kapıların önlerinde göründükleri için dilencilere bu ad verilmiştir. Diğer bir görüşe göre "asılmak" anlamındaki derâvîh-ten masdannın şimdiki zaman kökü olan der-âviz kelimesinden elde edilmiştir. Kapılara asıldıkları (âvîzende ez-der), kapıları tuttuklarından dilencilere derviş denilmiştir. Başka bir görüşe göre ise kelimenin aslı, "aramak ve dilenmek" anlamındaki der-yüzîden masdannın şimdiki zaman kökü olan der-yûzdür.

Destan: Tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir, epepe. Milletlerin hayatında büyük yankılar uyandırmış tarihî toplumsal (savaş,göç, istilâ gibi) veya doğal (yangın, salgın hastalık, sel, deprem gibi) olayların anlatıldığı, hayal unsurlarıyla süslenmiş uzun manzum eserlerdir.

Destanlar, Araplarda "esatir ", Batı'da "myth" olarak adlandırılır.

Destanlar ikiye ayrılır:

- Yapay destanlar
- Doğal destanlar

Yapay Destanlar: yazarı belli olan, daha yakın zamanda yazılan ve olağanüstü durumlara az yer veren bir destan türü iken, Doğal Destanlar: anonim (yazarı belli olmayan), ilkel dönemde yaşanmış olayları konu alan ve sözlü destan türüdür. Destanlar İslamiyet'in kabulünden önceki Türk Edebiyatı kategorisine aittirler.

Destanlar 3 safhadan oluşur:

1. Halkın benliğinde iz bırakan olaylar ve bunda rol oynayan kahramanlar(çekirdek),
2. Olayın ağızdan ağza aktarılması(yayılış),
3. Daha sonra yazıya geçirilmesidir(derleme).

Milletlerin toplumu derinden etkileyen, tarihi önem arz eden önemli olaylarını (doğal afetler, savaşlar, göç, yangın vb.) konu edinirler. Çoğu kez manzum olurlar. Tarih, etnografya, folklor gibi bilimler destanlardaki bilgilerden yararlanır.

Destanlar da masallar gibi sözlü ve yazılı olmak üzere ikiye ayrılır.

- Doğal Destanlar (İslamiyet öncesi ve İslami Dönem Destanları, Sözlü Destanlar, Anonim)
- Yapay (Örn. Nazım Hikmet - Kuvayı Milliye, yazılı destanlar)

Denk: Yük hayvanlarının sağ ve soluna konulan iki yük parçasından her biri.

Dev: Olağanüstü büyüklükte iyi ya da kötü olarak tasarımılanan masal yaratığı.

Deve Dede: Balıkesir'de yatır bulunan, çocuğun olup olmayacağını gösterdiğine inanılan zat. Bu yatırın yakınına bir salıncak kurulur. Salıncak kendiliğinden sallanırsa çocuğu olacak, sallanmazsa olmayacak demektir.

Deve Güreşi: Genellikle Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinde düzenlenen, Yörük kültürüyle ilişkili olan, develerin dövüştürüldüğü bir güreş oyunu.

Dil Bağlamak: Birini büyüyle konuşamaz hale getirmek.

Dirse Han: Dede Korkut kitabında yer alan Dirse Han Oğlu Boğaç Han adlı öykünün kahramanıdır.

Bayındır Han'ın sohbetine giden Dirse Han'ın Kara Otağa oturtulması ile Dirse Han'ın karşılanması sırasındaki duygu ve düşünceleri ile oğlu Boğaç Han'ın kahramanlıklarını anlatan Dede korkut hikâyesidir.

Bayındır Han hükmettiği halka her sene büyük şölen düzenler, yine bir sene gelecek konukların üç ayrı çadırda ağırlandığını emreder. Bunlar Ak, Kızıl ve Kara çadırlardır. Ak çadır oğlan çocuğu olanlara, Kızıl kız çocuğu olanlar için, Kara çadır ise hiç çocuğu olmayanlar içindir. Bayındır Han çocuğu olmayanları, üremeyenleri Tanrı'nın lanetledikleri olarak görür. Dirse Han'ın ise çocuğu yoktur yanındaki 34 adamıyla geldiğinde bu davranışı hoş karşılamaz ve hanımına hesap sormaya karar verir. Hanımından hesap sorarken kendini öğüt dinlerken bulur, ama öğüdü de tutar ve büyük yemek düzenler. İnsanlara yardım eder hayır duası alır ve sonunda sağlıklı bir oğlu olur.

Oğlan büyür ve Bayındır Han'ın büyük boğasıyla greşir, kuvvetli yumruğuyla boğayı dizginler ve yener. şan kazanır Dede Korkut'un iltifatlarına nail olur, babası tarafından da ödüllendirilir. Bunu kıskanan babasının 34 adamı fesatlık düşünürler ve babasını Boğaç Han'a karşı doldururlar. Bir av düzenlerler ve o sırada türlü oyunlarla oğlanı babasına vurdururlar. Boğaç Han mucizev şekilde annesinin yardımıyla kurtulur ve babasına eziyet eden, kaçıran 34 adamı yener. Halkına barış getirir.

Diş Buğdayı: Çocuk ilk dişini çıkardığında kaynatılıp üzerine toz çeker ile dövülüp ceviz vb. ekilerek yakınlara dağıtılan buğday. (Diş hediği)

Dolu: Halk ağzında hamile.

Dokuztaş Oyunu: Dokuztaşla oynanan ve taşların yerleri ile yürütme yolları çizgilerle gösterilen oyun, dokurcun.

Dönüşüm: İnsanların, hayvanların, bitkilerin, cansız varlıkların öz niteliklerini yitirip birinden ötekine geçmesine, cansız varlığın canlanması, canlı varlığın cansız madde haline gelmesi olaylarına dönüşüm denir. (metamorfoz)

Dlcek: Kuzunun doğduğunu müjdeleyen çobana, sahibinin verdiği bahşış.

Dvmek: Davul almak, dövmek.

Duşak Kesme: Narlıdere'de yürümesi geciken çocuklara ip bağlanıp, daha sonra kesilir. Bu işlemin adıdır.

Duvak Günü: Gerdeğin ertesini günü yapılan kutlamalar.

Duvar Topu: Özel bir odada tek başına veya iki kişiyle oynanan, topu bir raketle duvardaki belirli bölgeye atıp dönüşte çizgilerle belirlenmiş oyun alanına dönüştürme esasına dayanan bir oyun.

Düğün: Evlenme veya sünnet dolayısıyla yapılan tören, eğlence, cemiyet.(sünnet düğünü için bkn: sünnet) Evlenme tre ve törenleri şu şekilde erevelenebilir:

A. Düğün ncesi

1. Görücülük, Dnrclk /kız isteme
2. a) söz kesimi b) şerbet c) nişan

3. Düğün okuntusu
4. Çeyizin gitmesi ve sergilenmesi
5. Gelin hamamı

B. Düğün

1. Kına gecesi
2. Gelin göçürme
3. Nikâh
4. Gerdek
5. Gerdek ertesi (duvak-paça)

C. Düğün sonrası: gelinlik ve güveylik törenler

Düldül: Hz. Peygamber Efendimize, Mukavkıs tarafından hediye edilen katırın adıdır.

Dünür: Eşlerin baba ve analarının birbirlerine göre durumu.

Düz Oyun: Çiftetelli gibi iki kişi oynanan bir tür halk oyunu.

-E-

Eba Müslim: Emevi devletinin yıkılışı ve Abbasi Devletinin kurulması aşamalarında önemli bir rol oynayan devlet adamı.

Ebemkuşağı: Gökkuşağı.

Ebruli: (P.N.B. s:135) Muş ağzında “nisan” . (bkz: abril)

Ecinni: Türkçede cin sözü yerine kullanılabilen sözcük.

Efsane: Eski çağlardan beri söylenegelen olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâye, söylence. Efsane ya da söylence, yıllarca gerçekten olmuş gibi kuşaktan kuşağa aktarılan öykülerdir. Efsanelerde anlatılan olaylar bazen gerçeküstü olabilir; ama çoğunlukla gerçek olaylara ve gerçekten yaşamış kişilere dayanır. Bu öykülerin çoğu kahramanca işler yapmış kişilerle ilgilidir. Eski Yunanlı şair Homeros, İlyada ve

Odyseia adlı destanlarında krallara ve kahramanlara ilişkin söylencelerden yararlanmışır. Kral Arthur ve şövalyeleriyle ilgili birçok öykünün kaynağı söylencelerdir.

Eğın: Boy, boş endam.

Ejderha: Türlü biçimlerde tasarlanan korkunç bir masal canavarı ejder, dragon.

Emlık: Emme döneminde olan çocuk.

Ekmek Çarpsın: Kültürümüzde ekmeğın kutsal olmasından dolayı kişının karşısındakini sözlerine inandırmak istediğı zaman kullandığı günlük deyim.

Eksik Etek: Kadın.

El Öpmek: Yaşlı veya saygı gösterilmesi gereken kimselerin sağ elinin üstünü önce dudağı, sonra alınına götürmek.

El Verme: Bazı güçleri başkasına geçirme.

Eleğım-sağlama: Gökkuşaağı.

Elemtere Fiş Kem Gözlere Şiş: Nazar değmesin.

Elim Üstünde: Yüzüstü yere yatan birinin sırtında diğır oyuncuların ellerini üst üste koymasından sonra en son eli konanı yerdeki yatanın bilmesi oyunu.

Enbiya Kıssaları: Kendilerine kitap indirilmemiş peygamberlerin özlü sözleri.

Entari: Genellikle tek parçalı kadın giyeceğı.

Erat: 1. Er, onbaşı veya çavuşlara verilen genel ad.

2. Eski Türklerde oğlan çocuğı, ya uzun zaman hiç ad verilmez, yahut da ilk verilen ad ömrünün sonuna kadar kalmazdı. Önemli bir iş başardığı zaman, yani delikanlılık çağına geldiğinde, ya yaptığı önemli işi hatırlatan ya da ilerisi için bir dilek anlamı taşıyan bir ad verilirdi ki buna er at denirdi.

Erkekliğı Bağlanmak: Büyü ile erkeğı erkeklik görevini yapamaz hale sokmak.

Ermiş: Dini inançlara göre kendisinde olağanüstü manevi güç bulunan kişi, eren, evliya, veli.

Eshabı Kehf: Kuran'ı Kerim'de ve diğer semavi kitaplarda yeniden dirilme inancının delilleri arasında gösterilen yedi kişinin mucizevi dirilmelerini anlatan hikaye.

Esir Almaca: Karşı takım oyuncularını tutsak ederek kazanılan bir çocuk oyunu.

Esmâ: 1. Adlar isimler.

2. Tanrının adları.

Estepeta: Bir ebe seçilir, çocukların dalgın bir anında "estepeta" diye bağırır. Ebeyi duyan çocuklar oldukları yerde kalmak zorundadır. Kımıldamayan, konuşmayan çocuklar ebe "boz" diyene kadar bu durumu korurlar.

Eşik: Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak.

Eşraf: Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler.

Eşref-i Mahlukât: İnsanın yaratılmışların en şerefli olması.

Evermek: Evlendirmek.

Evliya: Ermiş.

Eyüp Sultan: Hicret sırasında Hz. Peygamber'i Medine'de evine misafir eden ve Türkiye'de "Eyüp Sultan" unvanıyla anılan sahâbî. Hazrec kabilesinin Neccâroğulları kolundandır. Hicretten iki yıl kadar önce hanımı Ümmü Eyyûb ile birlikte müslüman oldu ve ensardan İslâmiyet'i ilk kabul edenler arasında yer aldı. Nübüvvetin 13. yılında yapılan İkinci Akabe Bia-tı'nda bulundu (622], Hicretten sonra Re-sûl-i Ekrem onunla, iteri gelen sahâbî-lerden Mus'ab b. Umeyr arasında kardeşlik bağı (muâhât) kurdu. Hz. Peygamber'le birlikte Bedir, Uhud. Hendek. Hayber, Mekke'nin fethi ve Huneyn başta olmak üzere bütün gazvelere katıldı. Savaşlarda ona zarar gelmemesi için yanından ayrılmaz, hatta bazı geceler çadırı etrafında nöbet tutardı. Vahiy kâtiplerinden olması sebebiyle Hz. Peygamber zamanında Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin bir araya getirilmesine hizmet etti. Ashap arasında ilmiyle de tanındığı için kendisine sorulan dinî konularda pek çok fetva verdi.

Ebû Eyyûb Hz. Ebû Bekir devrindeki savaşlarla Hz. Ömer devrinde yapılan Suriye, Filistin ve Mısır seferlerine katıldı. Kıbrıs seferinde de bulundu (28/648-49). Medine âsilerin eline geçip Hz. Osman'ın namaz kıldırması engellenince (35/656) herkes tarafından sevilip sayıldığı için Hz. Ali'nin tavsiyesi üzerine bir müddet imamlık yaptı. Hz. Ali halifeliği döneminde Irak'a gittiğinde onu Medine'de yerine vekil bıraktı. Hâricîler'le ve Muâviye ile yapılan savaşlarda Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Bu dönemde Basra valisi olan Abdullah b. Abbas Basra'ya gelen Ebü Eyyûb'a, "Senin vaktiyle Hz. Peygamber'e yaptığın gibi ben de bugün sana hizmet etmek istiyorum" diyerek konağını ona bıraktı. Giderken de kendisine 40.000 dirhem, yirmi köle ve değerli hediyeler vererek onu uğurladı.

-F-

Fal: Gelecekte haber verme, kaybolanı bulma vb. amaçla nesnelere bakıp anlam çıkarma.

Fal genelde ya bazı alet ve vasıtalarla ya da bazı yöntemlerle tahminlerde bulunma, içinde bulunulan zamanla ve gelecekle ilgili yorumlar yapma işidir. Kehanet ve bakıcılıkla ortak yönleri varsa da fal özü itibarıyla farklıdır. Çünkü kehanet ve onun özel bir şekli olan bakıcılık cinler yardımıyla veya özel yeteneklerle (bakış, sezgi vb.) icra edilir. Bu bakımdan falcı kâhin ve bakıcıdan farklıdır. Kâhin (şaman), riyazet sırasında aç kalıp kendinden geçtiği ve vecde ulaştığı durumlarda gözle görülmeyen varlıklardan özel olarak bilgi aldığını iddia eder. Bakıcı kâhinlerin göz yeteneği gelişmiş bir sınıftır; ateşe, suya, yağa ve diğer bazı şeylere bakarak açıklamalar yapar. Falcı da bazı şeylere bakar, belirli işlemler yapar, özel alet ve vasıtalar kullanır; ancak onun farklı bir yeteneği ve uymak zorunda olduğu zühd kuralları yoktur. Fala bazı teknikler, kurallar ve söz kalıplarıyla belirli şeylerden anlamlar çıkarıp olumlu veya olumsuz sonuçlara ulaşır. Ayrıca falda şimdiki zamanla veya gelecekle ilgili bir tahmin söz konusu iken sihir ve büyüde mevcut durumu iyiye yahut kötüye yönlendirme ön plana çıkmaktadır.

Falaka: Ceza olarak ayak tabanlarına vurmakta kullanılan ayakları uygun bir durumda sıkıştırıp tutan, kalınca bir sopayla bunun iki ucuna bağlı bir ipi olan cezalandırma aracı.

Falcı: Fal bakmayı kendine geçim yolu yapan kimse.

Fasıl: Peşrev, nakış, şarkı, saz semaisi vb. parçaların belli bir sıraya göre çalınıp söylenmesi.

Fatma Ananın Kuşağı: Gökkuşağı. Onun altından geçenin kızsız oğlan oğlansa kız olacağına inanılır.

Fellah: Çiftçi.

Fenni Sünnetçi: Usulüne göre sünnet yapan kimselerin kendilerine verdikleri isim.

Fes: Şapka yerine kullanılan, kırmızı, kalın çuhadan yapılmış, tepesinde püskülü olan, silindir biçiminde başlık.

Fındık Bayramı: Giresun'da fındık zamanı kutlanan bayram.

Fındık Değneği: Genellikle fındık odunundan yapılır. İnanişe göre fındık değneği taşıyan kimseyi akrep ya da yılan sokmaz. (Karadeniz'e ait inanış)

Fıkra: Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli güldürücü hikâyeciktir. Gazetelerin, mecmuaların bulunmadığı çağlarda ve yerlerde halkın içtimaî tenkit ve hiciv ihtiyacını karşılayan halk edebiyatı çeşitleri içinde “fıkralar” en başta gelir: şüphe yok ki halk şairlerinin mizahi destanları, taşlamaları, belli hadiseler veya şahıslar için yakılmış kötuleyici türküler de aynı gayeyi gözeten nevilerdir; hatta, masalların bile çoğunda bu hiciv ve tenkit gayesini bulmak mümkün olur; ama bunlarda, halk fıkralarındaki kestirmelik ve keskinlik yoktur; bu nevilerin içinde hiciv ve tenkit, nevi teyin eden unsur değildir; fıkralar ise, bu amaçlarıyla diğer nevi ve çeşitlerinden ayrılırlar

Fıskı: Atgillerin taze dışkısı.

Folklor: Halkbilimi. Batı ülkelerinde 1846'dan bu yana İngilizce folk (halk) ve lore (bilim) kelimelerinden meydana gelmiş olan folklore deyimiyile, o tarihten önce bir bilim konusu sayılmayan, ya da başka bilimlerin alanı içinde kalan birtakım olguları, kendine özgü yöntemlerle incelemeyi üzerine alan bağımsız bir bilim olarak tanınmaya başladı. Yurdumuzda bu bilimin adı ilk olarak 1913'te Rıza Tevfik'in “Peyâm” gazetesinin “edebi ilave”sinde (sayı 20, Şubat 1913) yayınladığı *Folklor* başlıklı yazıda anıldı.

-G-

Gâvur Küfrü: Paskalya'ya rastlayan, çocukların ve gençlerin kutladığı bir bayram.

Ganakop: Poshofun Köyü Yayla Altı'nda aynı soydan gelme aileler topluluğuna verilen isim. Bu topluluk yılbaşı gecesini mutlaka bir evde toplanıp hep beraber geçirirler.

Gecekondu: İmar ve yapı kanunlarına aykırı olarak başkalarına veya kamuya ait arazi veya arsalar üzerinde toprak sahibinin bilgisi ve rızası olmaksızın acele yapılmış konut, kondu. .

Gelenek: Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradizyon. .

Gelin Almak: Gelinin babasının evinden özel bir törenle alıp damadın evine götürmek.

.

Gelin Göçürmek: Gelini güvey evine götürmek(Soma ve Manisa çevresi).

Gelin Hamamı: Evlenecek kız için düğünden birkaç gün önce hamamda yapılan tören.

.

Gelin Kaya: Karabörk yöresinde kaynama gazabından korkup Allah'a yalvararak beni taş et diyen gelinin kaya dönüştüğü taştan yer (Giresun)

Gelin Teli: Gelinlerin başlarına takılan, parlak, uzun, ince gümüş tel. .

Gelinci Eğlencesi: Gelin eğlencesi.

Gelinlik Etme: Konya Ereğlisi, Erzurum, Kayseri, Kırşehir, Niğde, Sivas, Yozgat bölgelerinde gelinin uzun süre kocasının evi halkından ve yakın akrabalarından yaşça kendisinden büyük olanlarla konuşmaması kuralı.

Gem: At yönlendirmek için ağzına takılan demir araç.

Genç Osman Oyunu: Ankara yöresine ait, toplu halde oynanan bir tür halk oyunu.

Gerdek: Gelin ve damadın düğün gecesi baş başa kalmaları ve ilk kez birlikte olmaları.

Gılman: Cennet'te hizmete görevli genç erkekler.

Gireği: Denizli ağzında "pazar".

Gode Gode: Kuraklığın hüküm sürdüğü toprağın çatladığı yıllarda yağmura ihtiyaç duyulduğunda çocuklar arasında oynanan oyun.

Godya: Zenci falcı

Goffer: Kulların günahlarını tekrar tekrar ve çok bağışlayan yüce varlık.

Göbek Adı: Yeni doğan çocuğun göbeği kesilirken konulan ad. .

Göbek Bağı: Yeni doğan çocuğun göbeği kesildikten sonra kan gelmemesi için geri kalan damar örgüsüne bağladıkları bağ. .

Göçebe: Değişik şartlara bağlı olarak belli bir yöre içinde çadır, hayvan ve öteki araçlarla yer değiştiren, yerleşik olmayan (kimse veya topluluk) göçer, göçkün. .

Göde: Samsun ve Sinop ağzında kurbağa.

Gök Ekini Biçilmesi: İnsanoğlunun yiğitken ölmesi ya da öldürülmesi.

Gölgebe Kaba Ağacın Kesilmesi: Dede Korkut kitabında geçen bir dua söylemidir. Dede Korkut Kitabı'nın birçok yerlerinde ağacın kutlu bir varlık olduğu anılmıştır; hikâyelerin sonunda destancı "yom" verirken (bkz: yom) bu alkışı unutmaz.(bkz: alkış)

Görücü: Evlenmek isteyen erkek için kızı görmeye giden kimse.

Gözenek: Soğanlı bir tür çiçek.

Gulani: Muş ağzında "mayıs".

Gücük: Darende ağzında "şubat".

Gülan: Van ağzında "mayıs".

Gülbenk: Alevi törelerinde törene uygun olarak okunan dua.

Gülgünü: Pembe

Gündönümü Bayramı: Senirkent'te 27 Haziran'da çeşitli etkinliklerle kutlanan yazı karşılama bayramı.

Güneş Takvimi: Güneşin görünümündeki günlük ve yıllık hareketlerine göre düzenlenen takvim. .

Güreş: Belli kurallar içinde, güç kullanarak iki kişinin türlü oyunlarla birbirinin sırtının yere getirmeye çalışması. .

Gütmek: Hayvan veya hayvan sürüsünün önüne katıp otlatarak sürmek. .

-H-

Hac Ayı: Giresun ağzında "eylül".

Hacamat: Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz, bardak veya şişe oturtarak kan alma.

Hacı Kapısı: Hocanın evini herkese bildirmek için yağlı boyalarla süslenen ev kapısı.

Haç İşareti: Hıristiyanlığın sembolü sayılan ve birbirini dikey olarak kesen iki çizgi ile oluşan biçim, istavroz, salip.

Haçı Suya Atma: Rum Ortodokslarının düzenledikleri "saya bayram" ile örtüşen bir tören.

Hadis: Hz. Muhammed'in söz ve davranışları. .

Hadri: Arapça "yeşillik".

Hak Üleştirme: İzmir çevresindeki Alevi köylerinde ölünün ruhuna pişirilen yemekler nevrüzda, mezarı başında toplu olarak yenir ve orada bulunanlara da dağıtılır. Buna hak üleştirme denir.

Halk Hekimi: Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince hastalıklarını tanıma ve iyileştirme amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümü.

Hanefi: İslamiyet'te dört fiki mezhepten biridir. Dinin uygulamaya yönelik buyruklarını nass akıl ve çevresel faktörler doğrultusunda yorumlamıştır.

Harman: Biçildikten sonra tahıl demetlerinin üzerinde düven geçirilerek tanelerin başaklarından ayrılma işi. .

Hasım: Bir oyun, dava veya yarışta karşı taraf. .

Hasır Küfrü: Paskalya'ya rastlayan, çocukların ve gençlerin kutladığı bir bayram.

Hatun: Kadın. .

Havara: Erzincan ağzında "ekim".

Haydar Dede: Keskin'de yatırı bulunan sinir ve akıl hastalıkları iyileştirdiğine inanılan kimse(Kırıkkale).

Hayır Dağıtma Töreni: Edremit'e bağlı Tahta Kışlar Köyü'nde 22 Ağustos günü, her evin genç kızının evlere kavun ve karpuz dilimleri dağıtması.

Hazreti Şah: Hz Ali.

Helalleşmek: Alış verişle ve ayrılma sırasında hakkını birbirine bağışlamak. .

Hıdırellez: Hızır ve İlyas'ın buluştukları gün. Her yılın 6 Mayıs gününde kutlanan geleneksel bayramdır. O gün törenler bir bayram ve eğlenti havasında geçer: kadınlar ve genç kızlar "mantıvar çömleği"ni (bkz: mantıvar çömleği) açarlar. Bu çömlek geceden hazırlanmıştır; içine su doldurulmuş, suyun içine de, niyete katılacak kimseler küçük birer eşyalarını (yüzük, bilezik, vb) salmışlardır; ağız bir kilitle kapatılmış olan çömlek bütün gece bir gülfidanının altında bırakılmıştır. Çömlek bir genç kızın başı üstünde-töreye uygun olarak- açıldıktan sonra, küçük bir kız çocuğuna birer birer içindeki nesnelere çektilir; onlardan her biri çekilmeden söylenen mâni, çıkan eşyanın sahibi için yorumlanır; bu yorumlamalar törene katılanların gülüp neşelenmelerine de vesile olur. Hıdırellez günü, hısım akraba, konu komşu kırlarda toplu olarak o güne özgü yemekler yemek ve eğlenceler düzenlemekle geçirilir. Eğlencelerin başında, genç kızların ağaçlara salıncak kurup sallanmaları gelir.

Hıtân : Eski yazı dilinde sünnet.

Hızır: Birinin en sıkışık zamanda beklemediği bir yardıma yetişmek. .

Horon: Karadeniz Bölgesi'nde kemeçe ile oynanan halk oyunu.

Horoz Dövüşü: Özel olarak yetiştirilmiş iki horozun eğlence ve yarışma amacıyla dövüştürülmesi. .

Hoşebe: Nallıhan yakınlarında, her şeyi hoş gören bir kadın olduğuna inanılan zat.

Hurafe: Yanlış, boş inanış. .

Huri: Cennet'te hizmete görevli genç kızlar.

Hurufi: Hurifiliğe mensup olan kimse. .

Hüddamlı: Cinci hoca.

Hümai: Ateşli hastalık. .

Hüthüt: Çavuş kuşu. .

-I-

Işıklı: Denizli ağzında "çarşamba".

Ibrik Hanım: Cin. Cin bu isimle anılır ki adını söyleyince gelmesin diye.

Irıklama: Muğla yöresinde yel ve romatizmayı iyileştirmek için ağrıyan yer üzerinde makasla çöp kesme işlemi.

İrk Bitik: Orhun Alfabetesiyle yazılmış, küçücük bir fal kitabı.

Irvasa: Boş İnanıcı olanlarca hastalığı iyi ettiğine inanılan büyü, kocakarı ilacı.

İskat: Ölenlerin kılınmamış namazları ve tutulmamış oruçları için verilen sadaka.

-İ-

İbrik: Su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap.

İfrit: 1.Doğu, masal efsanelerinde, kötü, korkunç cin.

2. Cinlerin reisi veya en güçlü, zeki, kurnaz ve zararlı olanı.

İfrit kelimesinin menşei hakkında farklı görüşler olmakla beraber ağırlıklı görüşe göre

"bir kimseyi yere serme, toza toprağa bulama; çok istenen bir nesnenin zihinde hayal edilip göze bu şekilde gözükmesi" anlamlarına gelen Arapça 'afr kökünden türetilmiş olup, "kurnaz, şerir, çetin, yaratılışı güçlü, kızgın ve öfkeli kimse" mânasındadır. İfrit, bu anlamları dolayısıyla cin ve şeytanlar için olduğu gibi mecazi anlamda kötülük ve şeytanlıkta aşırı giden insanlar için de kullanılır. İbn Kuteybe, Zemahşerî, Râgıb el-İsfahânî ve İbnü'l-Esîr gibi müellifler kelimenin taşıdığı "habîs, çetin, güçlü kuvvetli" anlamlarına dikkat çekerek bunun hem şeytanı hem de bu karaktere sahip insan ve hayvanları ifade edebileceğini belirtmektedirler

İğdişi: Erkeklik bezleri çıkarılarak veya burularak erkeklik görevi yapamayacak duruma getirilmiş.

İhya Gözetme: Alevilerin uyguladığı, Hüseyin'in ölümüne yas anlamında oruç tutulup ağıt yakılan gün.

İkinci Çirin: Muş ağzında "kasım".

İkrar Töreni: Alevilerin geleneksel söz verme merasimi.

İlenç: Beddua.

İlenmek: Beddua etmek.

İlk Güz: Darende ağzında "eylül".

İlk Kara Kış: Darende ağzında "aralık".

İlk Temmuz: Darende ağzında "haziran".

İlyas: Kuran'ı Kerim'de ismi geçen Hz. Musa'dan sonra gelen nesebi Hz. Harun'a dayandığı rivayet edilen bir İsrail oğulları peygamberi. Kur'an'da iki defa İlyâs bir defa da İlyâsîn şeklinde ismen zikredilmekte, mümin kullardan olduğu, kavminin taptığı Ba'l inancıyla mücadele ettiği ve daha sonra gelenler arasında hayırla anıldığı belirtilmektedir.

İp Atlamak: İpin iki ucunun tutularak çevrilmesiyle, ipe ayağını ve başını değdirmeden zıplamak.

İpliği Uzun Olmak: Ömrün uzun olması. (Bayburt ağzı)

İplik Bağlama: Sıtmadan korunmak için bileğe okunmuş iplik bağlanması.

İskarpın: Ökçeli, konçsuz ayakkabı.

İskambil: Bir yüzünde sayılar veya resimler bulunan, çeşitli oyunlar oynamaya yarayan kart, oyun kâğıdı.

İstanbulcu: Halk ağzında uzakta çalışanlara verilen isim.

İstiğfar: Tanrı'dan suçlarının bağışlanmasını dileme.

İstihare: Girişilecek bir işin hayırlı olup olmadığını rüyadan anlamak için abdest alıp dua okuyarak uyuma.

İş Tutmak: Kaba konuşmada cinsel ilişkide bulunmak.

İyi Saatte Olsunlar: Cinler, periler.

İzinname: Isparta bölgesinde soğuklar fazla uzarsa havanın yumuşamasını sağlamak için temsilen Iodosun kızını poyrazla evlendirirler. Kadının yazdığı evleneceklerini bildiren, izin belgesidir.

-K-

Kabak: Müzik çalgısı, kemane.

Kaç Ayı: Giresun ağzında "kasım".

Kadı: Tanzimat'a kadar her türlü davaya, Tanzimat ile Medeni Kanun arasındaki dönemde ise evlenme, boşanma, nafaka, miras davalarına bakan mahkemelerin başkanı.

Kadirilik: Şeyh Abdulkadir Geylani tarafından XI. Yüzyılda kurulan bir tarikat. Kâdiriyye'nin kuruluş tarihini Abdülkâdir-i Geylânî'nin yaşadığı döneme kadar götürmek mümkündür. Tasavvuf tarihinin Abdülkâdir-i Geylânî'den önceki döneminde bir şeyhin görüşlerini ve manevî otoritesini kabul edip onun etrafında toplanan sûfî cemaatleri oluşmuş, sûfîlerin şeyhlerle ve birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen kurallar belirlenmiş, ikametlerine mahsus ribât ve hânkahlar yapılmışsa da bütün bunlar şeyhin yaşadığı dönem ve bölgeyle sınırlı kalmış, süreklilik, yaygınlık ve kurumsal bir nitelik kazanmamıştır. Tasavvuf tarihi kaynaklarında bu devirde oluşan sûfî grupları Kassâriyye, Cü-neydiyye, Bâyezîdiyye, Hakîmiyye, Hereviyye gibi adlarla

anılmaktadır. Sürekli, yaygın ve kurumsal niteliğe sahip, tarikat olma özelliği kazanmış ilk tasavvufî oluşumlar XII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bunlardan Ahmed Yesevî'ye nisbet edilen Yeseviyye daha çok Orta Asya'da ve Türkler arasında, Ahmed er-Rifâî'ye nisbet edilen Rifâiyye Ortadoğu'da ve Araplar arasında, Abdülkâdiri Geylânî'ye nisbet edilen Kâdiriyye ise Irak başta olmak üzere İslâm dünyasının hemen her tarafında yayılmıştır.

Kafkasya: Kafkas Sıradağlarının ikiye böldüğü, kuzeyde Don Nehri ağzı, Monia çukurluğu ve Kuma ağzı hattından, güneyde Aras ve Kars Platosu'na kadar uzanan bölgenin adı.

Kâfur: Kâfur ağacından elde edilen hekimlikte kullanılan beyaz veya saydam, kolaylıkla parçalanan güzel kokulu madde.

Kahhar: Her şeye galip gelen ve bütün düşmanları kahreden.

Kakıgan: Sık sık öfkeli söz söyleyen kişi. Bu tür kişiler toplumda iyi görülmez.

Kâkül Günü: Gerdeğin ertesi günü(Cuma-Pazar) Yörüklerde yapılan kutlama.

Kalaylamak: Oksitlenmeden korumak için bir metal parçasını veya kabı kolay tabakası ile kaplamak.

Kalburlamak: Kalburlardan geçirmek.

Kamer Takvimi: Ay takvimi.

Kanatlı At: Birçok ülkenin mitolojisinde yer alan tabiat üstü kanatlara sahip at.

Kancalar: Karadeniz ağzında Karakoncolos.

Kandil Gecesi: Müsmanlarca kutsal sayılan ve kutlanan Beraat, Miraç, Regaip ve Kadir gecesi, Kandil.

Kanun-i Evvel: Muş ağzında “aralık”.

Kanun-i Sani: Muş ağzında “ocak”.

Kara Baba: Afyon bölgesinde yer alan bu yatacın hayvan hastalıklarına iyi geldiğine inanılır.

Kara Gâvur: Tahir ile Zühre hikâyesinde Tahir'in düşmanı. (P.N.B. s:63)

Kara Güne: Dede Korkut öykülerinde Bey'in kardeşi ve Kara Budak'ın babası.

Kara Kış: Giresun ağzında "aralık". (P.N.B. s:135)

Kara Sevda: Umutsuz ve güçlü aşk.

Karacaahmet Sultan: Afyon'da yatırı bulunan ruh ve sinir hastalıkları iyileştirdiğine inanılan kimse.

Karagöz: Deve derisinden veya mukavvadan kesilip boyanmış insan biçimlerini beyaz bir perde üzerine arkadan ışık vererek yansıtma yoluyla oynatmaya dayalı bir gösteri oyunu.

Karakoncolos: Çocukları korkutmak için kendisinden söz edilen gerçek dışı bir yaratık, umacı, hayalet.

Karakura: Acıklı, kötücül bir ruhun adı. Bazı inanışlara göre yeni doğum yapmış loğusa kadınları korkutan ve ciğerlerini alıp götürdüğüne inanılan ruh, hayali yaratık.

Karamanın Koyunu Sonra Çıkar Oyunu: Dış görünüşe aldanmamak, hile, düzen.

Kargış: Lanet, beddua.

Karnaval: Hristiyanlık'ta belli dönemde renkli komik ve şaşırtıcı kılıklara girerek yaptıkları şenlik ve eğlence dönemi.

Karun: Kuran'da kendisinden çok zengin olarak söz edilen ve bütün mal varlığıyla bir anda yok olan kişi. Zenginliğiyle tanınan, Hz. Musa ve Harun'un şahsında Allah'ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılan kişi. Kuran'da Karun adıyla kıssası nakledilen bu kişi Tevrat'ta Korah diye anılmakta ve çöl hayatında Musa'nın otoritesine karşı başlatılan isyan hadisesinde başrolü oynamaktadır.

Kaşkorse: Ten üzerine giyilen ince kadın fanilas.

Katar: Bir anda uçan veya giden hayvan dizisi.

Kavim: Aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu, budun.

Kay Kâgi: Koç katımı. (P.N.B.136) (bkz: koç katımı)

Kaynata: Koca veya kadına göre birbirlerinin babası, kayın baba, kayın peder, babalık.

Kazık Atmaca: Yumuşak veya ıslak toprağa ucu sivri küçük kazıkları saplama oyunu.

Kedisi Mavladı: Dede Korkut kitabında erkekten hoşlanan kız manasında kullanılan deyim.

Kement: İki seri cismi birbirine bağlayan iki ucu sivri ve kıvrık metal parça.

Kepçe Kadın: Çocukların, tekerleme söyleyip kapı kapı dolaştırdığı kukla.

Kepçecik: Anasının ilk ve tek çocuğu olması gerektiği şartı taşınan yağmur duası için kapı kapı dolaşan çocuğa verilen isim.

Kervan: Uzak yerlere yolcu ve ticaret eşyası taşıyan yük hayvanı, katarı.

Keşkek: İyice dövülmüş buğdayın etle birlikte uzun süre kaynatılması ile yapılan yemek.

Kevser: Cennette bulunduğu inanılan kutsal ırmak.

Kına Gecesi: Düğünden önceki gece kızın evinde gelinin parmaklarına yakılan kına yakılırken yapılan eğlence.

Kıratı: Köroğlu'nun ünlü atı.

Kırıkçı Çıkıkçı: Kırıkları düzelten kimse, sınıkçı.

Kırk Basması: Doğumdan sonra kırk gün içinde çocuğun ateşli bir şekilde hastalığa yakalanması.

Kırklamak: Birçok defa sudan geçirmek, çok yıkanmak.

Kırklar: Kırk kişilik evliya topluluğudur. Kırklarla ilgili farklı anlatımlar vardır.

Kırkmak: Bir şeyi uçlarından kesmek.

Kırlangıç Uşağı: Seyyar göz doktoru.

Kıssa-ı Enbiya: Peygamberlerin, uluların, ünlü ermiş kişilerin hayatlarını anlatan eserler.

Kış Yarısı Oyunu: Kıştan yaza geçilmesi, soğuğun, durgun ve verimsiz mevsimin bitip sığağın, bolluğun, verimliliğin gelmesi bir takım kutlamalara, toplu eğlencelere sebep teşkil eder. Yılbaşına denk gelen kış yarısında kutlama amaçlı oynanan toplu oyunlar.

Kışlamak: Halk arasında kışı geçirmek.

Kız İstemek: Bir kızın evlenmek için ana ve babasından veya yakınlarından istemek.

Kız Kaçırmaq: Bir kızın kendisinden veya ailesinden rızası olmadan alıp götürmek.

Kızak: Kar veya buz içerisinden kayarak yol alan tekerleksiz taşıt.

Kızan Dede: Kırklareli'nde olan bir yadır. Çocuklar hıdrellez zamanını bu yadırın başındaki meşe ağacının dibinde yemek yerler.Köye dönerken dere boyunda birbirlerini ıslatıp çiçek ve dağ çelenklerini dereye gömerler.Bu törenin amacı yağmur ve bereket sağlamaktır.

Kızıl- Yel: Bir çeşit deri hastalığı.

Kızılbaş: Şii mezhebinin bir koludur. Kızılbaş adı, X. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'i kabul etmeye başlayan ve bu yeni dini önceki birtakım inanç ve gelenekleriyle kendilerine has biçimde bağdaştıran konargöçer Türkmen oymakları için değişik coğrafya ve dönemlerde kullanılan çok sayıdaki isimlerden biridir. Bu adın eski Türker'de bir baş giysisi olan kızıl börkle ilgili olduğu, siyah başlık giyen bir Türk zümresinin Karapapak veya Kara-kalpak, Kıpçaklardan bir bölümün Kara-börklü. Buhara mektebine mensup bir sūfî geleneğin Yeşilbaş adıyla anıldığı bilinmektedir. Önceleri bütün Türkmen oymakları kızıl börk giydiği halde yaygın İslâmî anlayışa mensup kesimlerin zamanla kızıl börkü terk etmesi üzerine sonraları Alevî adıyla anılacak zümrelere kızıl-baş denilmeye başlandığı ifade edilmektedir

Kızlık: Cinsel ilişkide bulunmamış bayanın durumu.

Kiler: Evlerde yiyecek, içecek ve erzakların saklandığı oda, ambar ve dolap.

Kinin: Kın akından elde edilen ve sıtmanın tedavisinde kullanılan, beyaz alkaloit kinin sülfatı.

Kiraz: Giresun ağzında “haziran”.

Kirli: Aybaşı durumunda olan kadın.

Kirve: Sünnet olan çocuğun bütün masraflarını üstlendikten sonra sünnet sırasında çocuğu kucağına alarak elini, kolunu tutan ve bütün hayatı boyunca çocuk üzerinde babasına yakın hak taşıyan kimse. (bkz: sünnet)

Kitab-ı Mukaddes: Tevrat, Zebur, İncil’e verilen ortak ad.

Knas: Midilli Rumlarının evlenme geleneklerinde gerdekten bir gece önceki kutlama.

Koca Karı Fırtınası: Bir inanışa göre nisan gelince sıcaklığa kavuşup martla alay eden bir koca karı martı kızdırıp şubattan bir gün almasına neden olmuş. Mart ayında havanın aniden kışa çevirdiği güne Koca Karı Fırtınası denir.

Kocakarı İlacı: Hekim olmayan kimselerin yaptıkları veya salık verdikleri hekimlikte kullanılmayan ilaç.

Kocaya Varmak: Kız veya kadının evlenmesi.

Koç Katımı: Koçların güzün çiftleşmek için koyunların arasına salınması.

Kolonga: Nöbetleşerek öğle ve akşam yemeği yaparak herkese dağıtmak(Safranbolu yöresi).

Konuşuk: Ülker ile ayın yan yana gelmesi.

Koşma: Sazla okumak için hece ölçüsü ile yazılmış, ilk kıtasının birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri birbiri ile kalan dizelerde kendi aralarında uyaklı, konuları sevgi ve doğa olayları olan bir halk şiiri.

Koyun Yüzü: Gebe koyunların karnındaki kuzu yüz günlük olduğunda yapılan tören. Bu tören şöyledir; çobanlar ve çocuklar çeşitli kıyafetler giyerek kapı kapı dolaşır tekerleme söyleyip bahşiş toplarlar. Evden eve gezmeler bitince topluca yemek yiyip geç vakitlere kadar eğlenirler.

Köçek: Kadın kılığına girip oynayan erkek.

Körgir: Mimarlık.

Köroğlu Oyunu: Ankara yöresine ait toplu halde oynanan bir halk oyunu.

Köstek Kesme: Adana'da yürüyemeyen, yürürken ayakları dolaşıp düşen çocuğun kösteği kırılır, büyülük bir işlem olan köstek kırmada çocuğun yürümesini engelleyen bağ kesilmeye çalışarak taklit büyü yapılmaktadır.

Köstek: Saat, kılıç, anahtar vb. ucuna takılan zincir.

Krep: Çok bükümlü iplikle dokunmuş bir tür ince kumaş.

Kukla: 1. Hareketli yerleri iplikle sanatçının parmaklarına bağlanarak veya eldiven gibi bir kesiti kullanarak bir perdenin üzerinde oynatılan çeşitli nesnelere yapılmış insan ve hayvan figürleri.

2. Ayakları olmayan, alttan içine el sokularak oynatılan çeşitli nesnelere yapılmış bebek.

Kum Baba: Rumeli'nin fethi sırasında atının heybesine kum doldurup askerın gözlerine kum atarak onları iz görmez hala getiren bir yiğit (1357)

Kundak: Yeni doğmuş çocuğu sıkıca sarıp sarmalamaya yarayan geniş bez.

Kurban: Dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan. Arapçada gerek maddî gerekse manevî her türlü yakınlığı ve yakın olmayı kuşatacak bir anlam yelpazesine sahip olan kurban kelimesi dinî terminolojide kendisiyle Allah'a yaklaşılan şeyi, özel olarak da Allah'a yakınlık sağlamak, yani ibadet amacıyla belli vakitte belirli cinsten hayvanları kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder. Kurban hemen bütün dinlerin ana temalarından birini teşkil ettiği gibi çeşitli dillerde bu kavramı ifade için kullanılan kelimelerin kök anlamlarında da müşterek taraflar vardır. Latince kökenli Batı dillerinde kurban karşılığı kullanılan sacrifice kökünde "kutsamak, bir nesnenin tanrıya sunularak kutsal hale getirilmesi", offering de "tanrıya hediye sunma, takdime" anlamını taşır. Eski Ahid'de kurban karşılığında "bağış ve vergi" mânasındaki minha. "yaklaştıran şey" anlamında gurban ve "kutsal kan dökme"yi ifade eden zebah kelimeleri kullanılır.

Kurban Bayramı: Ay takvimine göre Zilhicce ayının onunda başlayıp dört gün süren ve kurban kesilen dini bayram.

Kurban Orucu: Kandıra'da kurban sahibi hayvan kesilip parçalanıncaya kadar bir şey yemez, orucunu kurban eti ile açar.

Kurdeşen: Deride çeşitli sebeplerle oluşan kaşıntı, döküntü, ürtiker.

Kurşun Dökmek: Halk inancına göre erimiş kurşunu hastanın üstünde içinde su bulunan bir kaba dökerek ortaya çıkan şekillerin yorumuyla nazar, büyü, hastalık ve benzeri şeyleri önlemek, iyileştirmek.

Kuşak: Sincap.

Kuşça Can: Altay Şaman tasarımlara doğan çocuğuna giren ya da ölen kişiden çıkan ruhun büründüğü biçim, bu anlamda ruh.

Kut: Türk devletlerinde Hükümdarlara devlet idare etme yetkisinin Tanrı tarafından verildiğine inanılmıştır. Tanrı vergisi kabul edilen siyasi iktidar Kut kavramı ile ifade edilmiştir.

Kutb: Arapça değirmen taşının miline denir. Büyük değirmen taşı milin etrafında döndüğü gibi kanat denen bu kazma da idare bakımından kutbun etrafında döner.

Kuvvet Macunu: İçindeki maddeler dolayısıyla cinsel gücü arttıran karışım.

Kuyruk: Terazi yıldızının yanında yer alan küçük yıldız.

Kuzu Ayı: Kars bölgesi ağzında "mart".

Kuzu Katma Bayramı: Divrik'in Çamşıtlı Köyü Alevilerinin kutladığı koyunlar kuzuladıktan iki ay sonra ot yemeye başladıkları zaman başka çobana verme eğlencesi.

Küçük Asya: Anadolu.

Küçük Ölüm: Uyku.

Küpleme: Bir çeşit deri hastalığı.

Kürt: Ön Asya'da yaşayan bir topluluk ve bu topluluktan olan kimse.

-L-

Laz: Güney Kafkasyalı bir halk veya bu halktan olan kimse.

Levh-i Kalem: Üzerine insan kaderinin olmuş olacaklarının yazılı olduğuna inanılan tanrısal levhayı, levh-i mahfuzu yazan kalem.

Lisan: Darendede ağzında “nisan”.

Lohusa Şerbeti: Lohusa şekerinden yapılan doğum dolayısıyla kutlamaya gelenlere sunulan şerbet. (bkz: lohusa)

Lohusa: Yeni doğum yapmış kadın.

Lokman: Kurân-ı Kerim’de 31. sureye ismi verilen Lokman Peygamber ya da velidir. Aynı surenin 12. Ayetinde Allah’ın Lokman’a hikmet verdiği buyrulmaktadır

Lonca : Belli bir iş kolunda usta ,çırak ve kalfa içine alan dernek korporasyon.

-M-

Magribi: Kuzey Afrikalı Halk inanışına göre definelerin gizli bilgilerini bilen kişi.

Mancınık: Top yapımının bilinmediği çağlarda, kale kuşatmalarında ağır taş gülle fırlatmakta kullanılan basit bir savaş aracı.

Mâni: Genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsüyle söylenen halk şiiri.

Mantıvar Çömleği: Niyet çömleği. Hıdrellez zamanı bu çömlek geceden hazırlanır.İçine su doldurulur ve suyun içine de niyete katılacak olanlar kendilerine ait küçük birer eşya koyarlar.Ağzı kapalı çömlek bütün bir gece gül dalının altına bırakılır.Çömlek bir kızın başının üstünde açıldıktan sonra küçük bir kız çocuğuna birer birer içindeki nesnelere çekildikten sonra,onlardan her biri çekilmeden söylenen mâni,çıkan eşyanın sahibi için yorumlanır. (bkz: hıdırillez)

Masal: Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla olağanüstü durum ve olayları yine olağanüstü kahramanlara bağlayarak anlatan halk hikâyeleridir. Masallar, meydana geldikleri zaman bir kişinin malıyken, yaygınlaştıkça, yöreden yöreye, ülkeden ülkeye geçtikçe halkın malı olur. Masal,

anonim bir türdür. Masalarda genellikle iyilik-kötülük, doğruluk-haksızlık, adalet-zulüm, alçakgönüllülük-kibir... gibi zıt durumların temsilcisi olan kişilerin mücadelelerinden veya insanların ulaşılması güç hayallerinden söz edilir. Masalarda yer ve zaman kavramları belirsizdir. Anlatımda genellikle geniş zaman veya öğrenilen geçmiş zaman kipi (-mişli geçmiş) kullanılır. Anlatım kısa ve yoğundur. Masal kişileri her tabakadan seçilebilir. Masalarda cinler, periler, devler de rol alır. Masalların bir kısmı hayvanlarla ilgilidir. Masalların çoğu " bir varmış, bir yokmuş" ya da " evvel zaman içinde, kalbur saman içinde" gibi ifadelerle başlar. Bunlara tekerleme ya da döşeme denir. Tekerlemeden sonra olay ve dilek bölümleri gelir. Türk masalarında dilek bölümü "Onlar ermiş muradına ..." ya da "gökten üç elma düştü." biçiminde başlar. Masalarda milli ve dini motiflere hemen hiç yer verilmez. Masalarda genellikle bir eğitim amacı saklıdır; masallar bu yönüyle didaktik (öğretici) bir nitelik taşır.

Maşallah: Ne güzel, Allah nazardan saklasın anlamlarında beğenme duyguları bildiren bir söz.

Maşrapa: Metal, toprak, plastik vb. yapılmış, ağzı açık, kulplu, bardağa benzeyen küçük kap.

Matay: Battal Gazi. Müslümanların kâfir çocuklarını kaçırıp köle olarak satma adetleri Battal zamanından kalma idir. Battal, kâfir memleketlerine öyle dehşet salmış ki analar çocukları "seni Matay'a veririm" diye korkuturlarmış.

Mazdeizm: Ahuramazda'nın baştanrı olduğu, evrenin iyilik ve kötülük gibi iki büyük gücü simgeleyen tanrı ve ruhlarca yönetildiğine inanılan en eski İran dini.

Medyum: Ruhötesi iletişim kurma deneylerinde ruhlarla insanlar arasında aracılık ettiğini ileri süren kimse.

Mehr-i Muaccel: Miktarı tesbit edilen ve nikâh sırasında erkeğin evleneceği kadına peşin olarak ödemesi gereken altın, gümüş, kâğıt para veya her hangi bir mal yahut bir menfaat.

Mehr-i Müeccel: Miktarı nikah yapılırken tespit edilip ödenmesi daha sonraya bırakılan yani erkeğin evleneceği kadına sonra ödeyeceği altın, gümüş, kâğıt para veya herhangi bir mal yahut bir menfaat.

Mekir: Anadolu'nun orta ve doğu bölgelerinde örneğin Tokat'ta cini anarken kullanılan deyim.

Mengürde: Sığırların boynuna takılan ağaçtan halka. Çocuğu olmayan kadına bu halka takılıp bir kayanın çevresinde dolaştırılınca çocuğu olacağına inanılır.

Mesir Bayramı: Manisa'da nevruz günü kutlanan, Kanuni Sultan Süleyman'ın kurduğu hastanenin yönetimini üzerine almış olan merkez efendi zamanından kaldığı sanılan bir gelenek.

Meşeli: Toplu halde oynanan bir tür halk oyunu.

Mezhep: Bir dinin görüş, yorum ve anlayış ayrılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her biri.

Miraç: Göçe çıkmak.

Munzur Baba: Tunceli yöresinin halkının efsaneleştirdiğı keramet sahibi bir çoban.

Murad Baba: Türbesi Çankırı'da bulunan zatın, ona gelen genç kızların talihini, açtığına inanılır.

Muska: İnsanı kötü güçlerin etkisinden koruduğuna veya kısmet sağladığına inanılan, farklı biçimlerde ve taşınabilir nitelikte nesnelere verilen ad. Sözlükte "yazılı şey" anlamına gelen Arapça nüsha kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Çoğunlukla insanlar tarafından taşınan, bazen da belli mekânlara yerleştirilerek kötü güçlerin etkisinden koruma sağladığı kabul edilen muska, prehistorik / çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere kadar pek çok inançta yaygınca görülen büyü ile yakından alâkalı kült nesnelere biridir. Taşdığı mâna bakımından muskanın antik dinlerden günümüze kadar fazla değişmeden geldiğini söylemek mümkündür. Buna göre muska, sahip olduğuna inanılan sihrî güç (mana) aracılığıyla taşıyan kişiyi hem kötülüklerden koruyan hem kısmet getiren, çoğunlukla bir nesneden, bazen da yazı veya sembol şeklindeki gizemli karakterlerden oluşan özel objeleri ifade eder.

Muştu: Sevindiren haber, sava, müjde.

Mum Parası Toplamak: Çocukların özel günlerde kapı kapı gezip para toplaması geleneği.

Mülhid: Ayet-i Kerime ve Hadis-i Şeriflere yanlış mâna vererek dinden çıkan, yâni imanı bozuk olan, peygamber efendimizin arkadaşlarına küfreden.

-N-

Namus Çiçeği: İzmir halkının inanişına göre ortası kırmızı yaprakları beyaz çiçek. Eskiden kırmızısı daha büyükmüş, dünyada edepsizlik çoğaldıkça bu kırmızı küçülmüş.

Nar Bayramı: Side'nin köylerinde Nar olgunlaşınca kutlanan bayram.

Natır: Kadınlar hamamında hizmet eden ve müşterileri yıkayan kadın.

Nefes: 1. Şifa amacıyla hastaya okunan dua.

2. Bektaşî ve Alevilerin görüş ve düşüncelerini belirtmek için yazılmış şiir. .

Nemrud Cabbar: Bergama kalesinin sahibi, kalenin tepesinden eğilip Bergama çayından su içebilen dev niteliğinde bir yaratık.

Nevruz: Eski takvimlere göre yılın ve baharın ilk günü sayılan martın yirmi birine rastlayan gün.

Niyet: Fal gibi kullanmak amacıyla içine mâni yazılıp katlanmış veya şekerlere sarılmış kâğıt parçası.

Niyet Kutusu: Eyüp Sementinin en yüksek tepesinde yer almıştır. Bu kuyunun başında ona bakarak tutulan niyetler kabul olur.

Nişan: Evlenmek üzere birbirine söz verme, nişanlanma.

Nuh Tufanı: Tüm dinlerin kabul ettiği, canlı yaşamına bir tufanla yok oluşu ve Nuh tarafından yeniden çoğaltılmasıdır.

Nusayri: Bâtını yapısı dolayısıyla tarih, inanç yapısı hakkında önemli bilgi eksiklikleri bulunan ve çelişkili görüşlere sahip olan Nusayrilik, araştırmalar sayesinde bir dereceye kadar aydınlatılmıştır. Fırka'nın Hz. Ali'nin hizmetçisi Nusayr'a yahut fırka mensuplarının yoğun olarak bulunduğu Lazkiye Bölgesi'ndeki Nusayriye Dağı sebebiyle bu ismi aldığı isabetli görülmüştür.

Ülkemizin daha çok; Adana, Mersin, Hatay yörelerinde yaşayan ve halk arasında; Nusayri, Arap uşağı veya Alevi denilen topluluğa verilen ad olup, aynı zamanda Arap Aleviler de denilir.

-O-

Ocağına İncir Ağacı Dikmek: Evini yurdunu harap etmek, soyunu çürütmek. Ocağına incir ağacı dikmek deyiminin anlamı şu şekildedir. Rivayet odur ki incir ağacının kökleri inanılmaz derecede fazla yayılmaktadır ve de bu kökler çok güçlüdür. Bu nedenle ocağa dikilecek incir ağacı doğal olarak o ocağı (evi) yıkacaktır.

Ocak Alma: Atadan, anadan ya da yabancından el alma işlemi.

Ocaklı: Yeniçeri.

Ocakzade: Ocak ulusunun soyundan olan kimse, tarikat soyu.

Of Arap: Olağanüstü güç sahibi yaratık.

Oğlak Ay: Baharın başlangıcından sonraki ay(22 Mart-22 Nisan).

Oğuz Uykusu: Oğuz yiğitlerinin çoğu kez tutsak olmalarına yol açan uykudur. Bu deyim “uyuz uykusu” biçiminde değişerek Anadolu Yörüklerinin masallarına girmiştir.Uyuz uykusu “derin uyku” demektir.

Okuntu: Küçük armağanlarla yapılan düğün çağrısı.

Orak: Giresun ağzında “temmuz”.

Orta Güz: Darende ağzında “ekim”.

Orta Kara Kış: Darende ağzında “ocak”.

Orta Oyunu: Çiftetelli gibi iki kişi oynanan bir tür halk oyunu

Orta Temus: Darende ağzında “temmuz”.

Ot Göçü: Tirebolunun Çepni köylerinde yaylaya çıkarken yapılan kutlama

Oyuncak: Kendisi tek başına oyun sağlayan nesne.

-Ö-

Ölü Bayramı: Alevilerin kutladığı, dualar okuyup mevlitler düzenleyerek helva ve yemiş dağıtılan gün Ali’yi anma günlerinden birisidir.

Ölü Hamamı: Ölünün ardından tutulan yasın sona erdirilmesi için hamama gidip yıkanmak.

Öz Konuk: Kaşgarlı Mahmut, seğirme olayını öz konuk deyimi ile nitelendirdiği ruhun, insan bedeninin bir yerini kıpırdatarak kendini belirtmesi gibi yorumlar

-P-

Pabuç Sektirmek: Orta oyunundaki kavuklunun bir becerisi. Koşarken ayaklarındaki çetik pabuçtan birini havaya atıp düşürmeden ayağına giymesi.

Paça: İstanbul ve Anadolu’da gerdeğin ertesi günü yapılan kutlamalar. Bu kutlamada paça yendiğinden bu ismi alır.

Pancarçı Eğlenceleri: Şavşat köylerinde pancar yetiştirenlerin pancarlar olunca düzenledikleri eğlence.

Parpı: Bir çeşit deri hastalığı.

Parpilama: Bir halk hekimliği yöntemidir. Vücuttan kan akıtma yoluyla yapılan tedavidir.

Paryan: Bir kuruluşun, bir kurumun bir bahçe içindeki yapıların her biri.

Paskalya: Hz. İsa’nın dirilişini anmak için Hristiyanlarca kutlanan bayram.

Patiska: Çoğu pamuktan dokunmuş, sık ve düzgün bez, hasse, hasa.

Pazar: Bolu’nun Mudurnu ilçesi ağzında “cumartesi”.

Pazartesi: Bolu’nun Mudurnu ilçesi ağzında “Pazar”.

Pazen: Dokuması kalın, sık ve yumuşak bir tü pamuklu bez.

Perdahlamak: Kumaş ve deriyi cilalamak.

Peri: Doğaüstü güçleri olduğuna inanılan hayal ürünü varlık.

Peştamal Günü: Zencilerin Dana şenliği'nin ikinci günü. Peştemalleri yere sererek para toplanılan gün. (bkz:dana bayramı)

Peştamal: Hamamda örtünmek için kullanılan ince dokuma.

Piç Kuruşu: Soysuz ve yaramaz kimse.

Pösteği: Koyun veya keçi postu.

-R-

Rahle: Üzerinde kitap okunan, yazı yazılan, bazıları açılıp kapanabilen, alçak, küçük masa.

Rastık: Kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyak boya.

Rençber: Çiftçi.

Revhan: Uyku sırasında bedenden geçici olarak ayrılan can.

Rifailik: Kurucusundan dolayı bu isimle anılır. İran'ın güney bölgesinde bulunan Ahmed Er Rifai dayısından hilafet aldığı için Hz. Ali'ye ulaşan iki silsilesi bulunmaktadır. XII. yy 'da teşekkül eden tarikatlar arsında kuruluşunu tamamlayıp teşekkül eden ilk tarikattır. Kaynaklar XI. yy 'ın başlarında Anadolu ve İstanbul'da bu tarikatın varlığından söz etmektedir. Bu tarikata mensuplara ise aynı yüzyılın sonlarına doğru rastlanmaktadır.

Rugan: Ayakkabı, çanta yapımında kullanılan parlak deri.

Rüküş Hanım: Cin. Böyle anılırdı çünkü cin kelimesi ağza alınınca onun geleceğine inanılırdı.

-S-

Saçı Uzun Aklı Kısa: Kadınları aşağılamak için kullanılan bir deyim.

Sadağ: İran geleneğinde kış ortasında kutlanıp o günden sonra havanın ısınacağına inanılan bayram.

Sağdıç: Düğünde gelin veya damada kılavuzluk eden kimse.

Sağır Delik: Kavalın en altta yer alan, dokunulmazsa alınamayan deliklerdir.

Sağmal: Süt veren, sağılan, sağımlı.

Saklambaç: Oyunculardan birinin ebe olması ve saklanan arkadaşlarını bulması temeline dayanan bir ocuk oyunu.

Salur Kazan: Dede Korkut hikayelerinde adı geçen, Salur soyundan ünlü Türk kahramanı. Dede Korkut hikâyelerinde şöyle tasvir edilir: *Ulaş Oğlu, Uruz'un babası ve Bayındır Han'ın güveysidir.*

Samet: Kastamonu, Sinop bölgelerinde gerdeğin ertesini günü yapılan kutlamalar (Samet, semet).

Samet: Esmail Hüsna'dan biridir. Her şey kendisine muhtaç, o kimseye muhtaç değil anlamındadır.

Sami: Hz. Nuh'un oğlu Som'dan türediklerine inanılan beyaz ırkın, Arapça, Asurca, İbranice ve Habeşe konuşan çeşitli kavimlerin toplandığı kolu.

Sapan:İki ucu ip, ortasında örme veya meşin olan, bir taş atma aracı.

Sarı Kız: Güneşin sarı rengini temsil etmesi nedeniyle Tanrıça Umay'a verilen ad.

Sarı Saltuk: Anadolu ve Rumeli'nin fethi sırasında önemli rol oynayarak efsaneleşmiş bir halk kahramanıdır. Efsanevi şahsiyet kimliğini daha yaşarken elde ettiği söylenmektedir. Hayatını anlatan Saltukname destanı, bu 13. Yüzyıl alpereninin savaşlarını ve çeşitli kerametlerini konu almaktadır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin müritlerinden olan Sarı Saltuk'un Anadolu ve Balkanlar'da çok sayıda türbesi bulunmaktadır. Bu türbelerin bazıları Müslümanların yanı sıra Hıristiyan ahaliler için de ziyaret yeri konumundadır. Saltukname'de Sarı Saltuk'un on iki mezarı olduğu belirtilmektedir. Sarı Saltuk, beylerin ve kralların mezarına sahip çıkmak isteyeceklerini söyleyerek her isteyene verilmek üzere birer tabut hazırlamalarını vasiyet etmiştir. En ünlü Sarı Saltuk türbesi halkının 13. yüzyılda İslamiyet'e geçmesine önyak olduğu rivayet edilen İznik'te bulunmaktadır. Saltukname'nin çeşitli yerlerinde Sarı Saltuk'un yer altından şifalı sular çıkardığı anlatılmaktadır.

Satı - Satılmış: Çocuk isteyenlerin, doğacak çocuklarına, yatrın adını ya da ona adandığını belirtmek için, doğan çocuklara verilen isim.

Savaşma: Kırgızlarda, Anadolu Kürtleri arasında ve Kars Bölgesinde düğün törenlerinde evlenme çağındaki kızlarla oğlanlar arasında oynana güreşi andıran bir tür oyun.

Saya: Gebe koyunların karnındaki yavru, yüz günlük olduğunda çobanların yaptığı tören.

Sayacı Sözlere: Saya Bayramı sırasında çocukların kapı kapı gezip bahşiş toplarken söyledikleri tekerlememsi sözler.

Sayışmak: Çocuk oyunlarında sayı sayarak ebeyi belirlemek.

Secde: Genellikle namaz kılariken alını, el, ayaklarını, dizlerinin ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan durum.

Selâ: Müslümanları bayram ya da Cuma Namazına çağırarak, bazı yerlerde cenaze için kılınacak namazı Haber vermek için minarelerden okunan dua.

Selman-ı Pak: Hz. Muhammed'in seçkin ve meşhur sahabelerindendir.

Semah: Alevi ve Bektaşi topluluklarında yaygın olan ve müzik eşliğinde uygulanan tören nitelikli oyun.

Sepi: Deri, post vb'ni kullanabilecek duruma getirmek için uygulanan işlemlerin tümü.

Sepilemek: Deri, post vb. Kullanılabilecek duruma getirmek için çeşitli işlemlerden geçirmek, uygulamak, tabaklamak.

Settar: Günahları, ayıpları örten.

Seydim: Kurban eti toplama.

Seyirlik Oyun: Seyirci önünde gösterilen, genellikle beceriye dayanan, eğlendirici nitelikteki oyun.

Seymen: Ankara çevresinde yaygın olarak Ankara efesi, Ankara yiğidi olarak bilinir.

Seyran şenliği: Poshaf köylerinde üç-dört gün süren yazı karşılama törenleri.

Sığırtmaç: Büyükbaş hayvan güden kimse, sığır çobanı, nahır.

Sıla: 1. Bir süre ayrı kaldığı bir yere veya yakınlarına kavuşmak.

2. Gurbetteki bir kimse için doğup büyüdüğü ve özlediği yer.

Sıpsığ: Kıpçak asıllı Mısırlı bir yazarın Türkler üzerine anlattığı bir efsaneye göre, onların ilk atalarından biri, kuşların seslerini taklit etmek için düdük yapmış. Buna sıpsığ denmiş.

Sıraca: Deride ve genellikle boyunda görülen lenf düğümlerinin şişkinliğiyle beliren tüberküloz türü bir hastalık.

Sırat Köprüsü: Mahşer Günü üstünden geçilecek olan köprü.

Sıtma Dedesi: Sıtmayı iyileştirdiklerine inanılan Isparta ve Ankara'da yatırları olan kişiler.

Sibat: Muş ağzında "şubat".

Sinsin Oyunu: Yarışmalı toplu köy oyunlarından görünmesine rağmen içinde dans ve musiki unsurlarına da yer verilmiş eski bir oyundur.

Sipsi: Ağaç dallarından yapılan düdük.

Sirk: Eğitilmiş hayvanların ve cambazların gösteri yaptıkları genellikle kapalı yer.

Sivil: Bir çeşit deri hastalığı.

Siyer: Hz Muhammed'in hayatını anlatan kitap.

Son Güz: Darende ağzında "kasım".

Son Temus: Darende ağzında "ağustos".

Son: Döl eşi (8. Anlam).

Soyka: Ölünün üzerinden çıkan giysi.

Söz Kesmek: Genellikle evlenmek için anlaşır kesin karar vermek.

Su Ciriti: Karadeniz kıyılarında bazı yerlerde oynanan, iki kayıkta dikil duran oyuncuların her birinin ötekini suya düşürme denemesi oyunu.

Su Yolu Oyunu: Bir tür çizgi oyunu.

Sunak: Tapınaklarda, üzerinde kurban kesilen, günlük yakılan, dini tören yapılan taş masa.

Sülük: Alevi topluluğunun töresine katılma.

Sünbül Efendi: Türbesi İstanbul'da bulunan, bebek götürülürse, çocuğun yürüyeceğine inanılan kimse.

Sünnet: 1. Hz. Muhammed'in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu söz.

2. Erkek çocuklarda erkeklik organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesidir. Sünnet çocuğunun yaşı ile ilgili bir kural yoktur. Sünnet çocuğunun giysisi özeldir. Süslenmiş halde çocuk büyüklerini ziyaret eder ve el öper ve aynı zamanda düğününe çağrı yapılır. Tören günü türbeleri ziyaret, atlarla arabalarla başka çocuklarında katıldığı bir gösteri gezisi yapılması yaygın bir gelenektir. Evde mevlit okutulur ve kurban kesilir. Baba ve çocuğa bağışta bulunulur. Kirve (bkz: kirve) töresinin yürütüldüğü yerlerde kirvenin çocuğa, babanın da kirveye karşılıklı bağışları da görülür. Davetlilere, çocuk babası yemek verir. Tören süresince ince saz, köylerde davul ve zurna çalınır. Konukları eğlendirmek amacıyla hokkabaz, karagöz gösterileri, seyirlik oyunlar sergilenir. Birçok yerde gece sabaha kadar sünnetli çocuğu uyutmama geleneği vardır.

Sünni: Sünnet ehlinden olan kimse.

Süphe: Hatay'da gerdeğin ertesi günü yapılan kutlamalar.

Süprüntü: Temizlik yapıldığında toplanan toz ve çöp, çer çöp.

-Ş-

Şahmaran: Mitolojide yılanların padişahı.

Şap: Alüminyum ve potasyum sülfatından veya amonyum alüminyum sülfatından oluşan, sıcak suda eriyen, tadı buruk, antiseptik bir madde.

Şartlamak: Dinsel kurallar gereğince, kirlenmiş sayılan bir şeyi en az üç kere sudan geçirmek.

Şehâb: Yıldız kayması. İnanişâ göre yıldız kayınca o yıldızın sahibinin öldüğüne kanaat getirilir.

Şehadet Parmağı: İşaret parmağı.

Şehzade: Padişahların ve oğullarının erkek çocuklarına verilen san.

Şemsi Takvimi: Güneş takvimi.

Şerbet: Sözlenecek veya nişanlanmak üzere tarafların anlaşması durumunda tören yapılarak içilen içecek.

Şerbetli: Yılan, akrep, vb hayvanların sokmasından zarar görmeyen.

Şeyh Muslihiddin: Isparta Eğiridir ilçesinde Yeşilada'da IX.-X. yüzyılda yaşadığı sanılan Şeyh'in mezarı aynı yerdedir.

Şeytan İcadı: Zararlı nesnelere için söylenen deyim.

Şıpsıp Dede: Balıkesir'in Edremit ilçesine bağlı Kadıköy Beldesi'nde yatır bulunan yöre halkınca keramet sahibi olduğuna inanılan zat. (Körfezstar Gazetesi 4Ekim 2010)

Şiilik: Hz. Muhammed'in ölümünden sonra, damadı Ali'nin ilk halife ve imametinin ancak onun soyundan gelenlere ait olduğunu kabul edenlerin, Sünnilerden ayrılarak kurdukları mezhep, şia.

-T-

Tabak: Muş ağzında "ağustos".

Tahra: Bir tür eğri budama bıçağı.

Tahtacı Topluluk: İran üzerinden Anadolu'ya ulaşmış, Alevi öğretisini kabul etmiş değişik Türkmen oymaklarından oluşan Yan yatır ve Hacı Emirli adlı Alevi Dede

ocaklarına bağlı, sonradan orman işçiliğini iş edenmiş, dışarıdan kendisine Tahtacı adı verilmiş Türkmen Alevi gruplarıdır.

Talkın: lü gömüldükten sonra mezar başında imamın söylediği dini sözler, telkin.

Tapınak: İçinde ibadet edilen, toplanılan yapı, mabet, ibadethane, ibadetgâh.

Taş Taşa Kuytu Olması: Halk arasında 18 Ocak gününe verilen ad.

Tatarca: Bir çeşit deri hastalığı.

Tazı Yarışı: Tazıların yarıştırıldığı bir oyun.

Teber: Balta.

Tef: Zilli bir kasnağa geçirilmiş kursak zarından oluşan algı.

Tehniye: Bursa'da Hac'dan dönüş vesilesi ile yapılan tören.

Tek mi çift mi Oyunu: İki oyuncu karşılıklı duru. Oyunculardan birisi eline çakıl taşları alır. Diğer oyuncuya göstermeden çakıl taşlarını iki eline paylaştırır ve "tek mi çift mi?" diye sorar. Karşısındaki oyuncu "tek" ya da "ift" cevabını verir. Tahmini yanlışsa diğer oyuncu bir puan alır.En çok puan toplayan oyuncu oyunu kazanır.

Tekbir: Müslümanlıkta Tanrı'nın büyüklüğünü, yüceliğini anmak için söylenen ve Allahuekber sözü ile başlayan dua.

Tekecik: Tekelerin dişi keçi sürüsüne katıldıkları gün aldığı isim.

Tekerleme: Birbiri ile uyumlu söz kalıbı.

Teravih: Ramazan ayı boyunca, yatsı namazından sonra kılınan namaz.

Terleyen Direk: Ayasofya'nın kuzey batısında, dört köşeli mermerden oluşan bu direkte yaz ve kış aylarında durmaksızın terleme meydana gelir. Hem Osmanlı hem de Bizans temelinde tılsım olduğu inancındadır.

Testili Baba: Sağlığında susuz evlere testi ile su taşıyan, yatırı İzmirden bulunan efsaneleşmiş zat.

Teşrin-i Evvel: Muş ağzında "ekim".

Teşrin-i Sani: Muş ağzında “kasım”.

Teyemmüm: Su bulunmayan yerde su niyetiyle toprak, kum vb. şeylerle abdest alma.

Tılsım: Doğaüstü işler yapabileceğine inanılan güç.

Tırabzan: Merdiven korkuluğu.

Top ve Çevgan Oyunu: Özellikle Ortaçağ’da Orta ve Uzak Doğu saraylarında oynanan bugünkü polo oyununa benzeyen atlı top oyunu.

Topaç: Çevresine ip sarılıp birden bırakılarak veya kamçı ile vurularak döndürülen koni biçiminde ucu sivri oyuncak.

Toy Düğün: Dede Korkut kitabında düğün bayramı.

Töre: Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış veya yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet.

Tövbe: İşlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme.

Tûba: 1. Cennette var olduğuna inanılan ağaç.

2. İslamiyet’le birlikte yaşam ağacının kimi işlevlerini üstlenen mitolojik ağaç.

Tufan: Nuh Peygamber zamanında yağın ve bütün dünyayı su altında bırakan şiddetli yağmur.

Tulum: Bazı yiyecek ve içecekler için koruyucu kap olarak kullanılan, önü yarılmadan bütün olarak yüzülmüş hayvan derisi.

Tulum: Gözdesi deriden yapılmış üflelemeli çalgı, gayda.

Tuzluk: Çanakkale Bölgesinde çocuğun doğumundan sonra verilen ziyafetin adı.

Türbe: Genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapı. (bkz: adak)

Türbedar: Türbede hizmet gören, türbeyi bekleyen kimse, türbe bekçisi.

Türkü: Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume.

Tütsü: Dini törenlerde veya çevrenin güzel kokmasını sağlamak amacıyla yakılan kokulu madde, buhar.

-U-

Uçurtma: Üzeri renkli kâğıtlarla kaplanmış, genellikle çokgen biçimdeki bir gövde ve süslü bir kuyrukla oluşan, iple bağlanarak rüzgar yardımıyla uçurulan bir çeşit oyuncak.

Ulug Oğlak Oy: Baharın başlangıcından iki sonraki ay.

Umacı: Öcü.

Umay: 1. Göksel kökenli olduğuna inanılan, kadın, ana ve çocuklarla ilgili Tanrıça.

2. Yer/su tapımı kapsamında, bütün insanları koruyan, özellikle Ötüken topluluklarına yardım eden Tanrıça.

3. Doğum ruhu olarak algılanan ve doğumdan sonra çıkan “son”la simgelenen tanrıça.

Urasa: Mersin yöresinde çıbanı iyileştirmek.

Utmak: Yenmek.

Uyku Bağlamak: Büyü ile istenilen kişiyi uyumaz hale getirmek.

Uzun Eşek: Eğilmiş ve biri ötekinin arkasına tutunmuş birkaç kişinin üzerinden atlanılarak oynanan bir oyun.

Uzun Kız: Geyik avcılarını sakatlıkla ve ölümlerle cezalandıran yarı Afyon bölgesinde bulunan geyiklerin çobanı ve koruyucusu.

Uzun Oğlan: Halk dilinde yılan.

-Ü-

Üç Taş Oyunu: Üç taşla oynanan bir tür çocuk oyunu.

Üç Taşlar: Alevi geleneğinde kutsal sayılan Sarı Kız ile babasının mezarlarının arasında yer alan bardak büyüklüğünde bezeli taşlar.

Üçe: Gaziantep ağzında martın sonu, nisanın ilk haftası.

Üfürük: Üfürükçülerin hastaların üstüne okuyarak üfürdükleri soluk.

Üfürükçü: Okuyup üfleyerek hastalıkları iyileştirdiğine inanılan kimse.

-V-

Vacip: İslam dinine göre yapılması gerekli olan.

Vaftiz: Hıristiyanlıkta doğduktan kısa bir süre sonra çocuğa ilk günahını silmek ve onu Hıristiyanlaştırmak amacıyla yapılan kutsal işlem.

Vaiz: İbadet yerlerinde öğüt niteliğinde dini konuşmalar yapan kimse, öğütçü.

Vampir: İnsanların kanını emdiğine inanılan yaratık.

Vilayetname: Hacı Bektaşî'nin ölümünden birkaç yüzyıl sonra bir Bektaşî dervişi tarafından yazılmış olduğu tahmin edilmektedir. Hacı Bektaşî hakkında bilinen her türlü bilgi ve rivayetten oluşur, asırlar boyunca ağızdan ağza tekrarlanan tarihî olaylarla, Hacı Bektaşî-1 Veli'nin mucizeleri yan yanadır. Vilayetnâme'de yazan olayların doğruluğu her Bektaşî tarafından kabul edilir. Osmanlı döneminde her tekkede bir kopyası bulunduğu için günümüze Türkiye'de, Türkiye dışındaki bazı önemli kütüphanelerde Anadolu'dan Balkanlara kadar Bektaşiliğin yayıldığı alanlarda ve şahısların ellerinde birçok nüshası bulunmaktadır. Ancak bunların içinde yazarının kaleminden çıkmış veya yazıldığı döneme ait bir nüshaya henüz rastlanmamıştır. Hacı Bektaşî-1 Velî Dergâhı'nın kütüphanesinde mevcut 16. yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilen Vilayetname nüshalarının hemen hepsi 17. yüzyıl ve sonrasına aittir. Bu nüshalar Bektaşî dervişleri tarafından kopyalanmıştır. Eserin mensur manzum ve karışık olmak üzere üç tip nüshası vardır.

-Y-

Yad Boncuğu: Erzurum ağzında bir çeşit nazar boncuğu.

Yada Taşı: Birbirine sürtülünce yağmur yağacağına inanılan koyu yeşil renkli, genellikle yuvarlak, fındık büyüklüğünde bir taş, yağmur taşı.

Yağmur Duası: Kuraklık zamanlarında yağmur yağması için halkın topluca Allah'a yakarması.

Yağmur Gelini: Yağmur yağsın diye, çocukların kapı kapı dolaştırıp tekerleme söylttirdikleri kukla.

Yamak: Türk dillerinde masal, bilmece.

Yanma: Bir çeşit deri hastalığı.

Yas Hamamı: Ölünün ardından tutulan yasın sona erdirilmesi için hamama gidip yıkanmak.

Yasak Yemiş: İslam inanişına göre Allah'ın yasakladığı yemiş (Adem ve Havva'ya).

Yatır: Doğaüstü gücü bulunduğuna ve insanlara yardım ettiğine inanılan kimsenin mezarı.

Yavuz Ana Sultan: Yatırı Ankara'da bulunan, uyumayıp çok ağlayan çocuklar götürüldüğünde, iyileştiğine inanılan zat.

Yaz Gündönümü: Hristiyanların bir halk bayramı.

Yazı Tura: Havaya atılan metal paranın düştüğünde üstte kalacak tarafını önceden bilmeye dayanan şans oyunu.

Yazmak: Halk ağzında gelinin yüzünü süslemek.

Yecüc Mecüc: Halk inanişına göre kıyamete yakın zamanda ortaya çıkacak, parmak kadar küçük yaratıklardır. Kıyametin yaklaştığını haber veren belirtiler arasındadır. İnanışa göre dünyaya yayılacaklardır. Onların çalacağı mızıkaya sesine günahlıların koşuşacağına ve başlarında boynuz biteceğine inanılır.

Yediye: Gaziantep ağzında ocağın sonu ile şubatın ilk üç haftası.

Yedmek: Çekerek peşinden götürmek, yedeğinde götürmek.

Yenge:1. Bir kimsenin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısı.

2. Bir erkeğin kendi karısından söz ederken kullandığı ad.

3. Teklifsiz konuşmada kadınlar için bir seslenme sözü

4.Düğünde geline kılavuzluk eden kimse

Yer Topu: Küçük topları duvara veya yere süratli ritmik hareketlerle vurup tutma oyunu.

Yıldız Sıçraması: Halk ağzında 18 Ocak'a verilen ad.

Yog: Ağıt töreni ile orada söylenen ağlama sözleri.

Yol Bağlama: Büyü ile kaçan kimseyi geri getireme çabası.

Yol Dağıtmak: Toros bölgesi ağzında "düğüne çağrı".

Yolluk: Yolcuya verilen armağan.

Yortu: Hz. İsa'nın yaşamını, ölümünü, dirilişini ve azizlerin yaşamlarına yansımış olan erdemlerini anmak üzere kilisenin belirlediği kutsal yönler.

Yoya: İki adet eş ağırlıklı halkanın ortalarından bir metal veya tahta çubuk ile tutturulmaları ve bu çubuğa ip sarılması ile oynanır hale gelen oyuncak.

Yuşâ Tepesi: Beykoz sırtlarında Hz. Yûşa'nın mezarı olduğuna inanılan tepe. Yuşa Peygamber, Yusuf (a.s) neslinden olup, Hz. Musa'nın çağdaşıdır. Hz. Musa'nın Genç Yuşa ile "iki denizin birleştiği yere" kadar yaptıkları tarihi ve gizemli yolculukları ve burada Hızır (a.s) ile buluşmaları Kuran-ı Kerim'de Kehf Suresi'nin 60-65. ayetlerinde anlatılır. Burada, Hz. Musa'nın yanındaki genç adamın Hz. Yuşa olduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır. Hz. Yuşa'nın Beykoz Yuşa Tepesi'nde gömülü olduğu şeklindeki inanış, Beşiktaş'ta türbesi bulunan Kanuni Sultan Süleyman'ın sütkardeşi Yahya Efendi'nin (1494-1570) manevi keşfi ile irtibatlandırılarak yaygınlaşmış ve şöhret bulmuştur. Bazı tefsirlerde Yuşa (a.s)'nın Musa (a.s)'nın vefatından sonra peygamber olarak görevlendirildiği, Hz. Musa'nın yeğeni ve yardımcısı olduğu, Hıristiyanların ve Yahudilerin ona Yeşu dedikleri nakledilir. Yeşu (Yuşa) Beni İsrail'e gönderilen dört büyük peygamberden biridir

Yüklü: Halk ağzında gebe.

Yürük Şah: Yatırı Sivas'ta olan bulunan, bebek götürüldüğünde çabuk yürümesini sağladığına inanılan kişi.

Yüzük Oyunu: Fincanlar altına saklayarak oynanılan bir oyun.

-Z-

Zanaat: İnsanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamak için yapılan, öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren iş, sınaat.

Zebani: Günahlı kullara türlü cezalar uygulayan cehennem bekçisi.

Zemzem: Kâbe yakınlarında bulunan bir kuyunun Müslümanlarca kutsal sayılan su, zemzem suyu.

Zeybek: Ege yöresine özgü bir müzik veya oyun türü, zeybek havası.

Zü'lkarneyn: Hz. Zülkarneyn'in peygamber mi veli mi olduğu tam bilinmemekle beraber Kurân-ı Kerim'de doğuya ve batıya düzenlediği seferlerle zikredilmiştir. (Kur'an- Kerim ve Açıklamalı Türkçe Meali, Kral Fahd Matbaası, Medine-Münevvere 1992) Kur'an'ın Kehf Suresi'nin Orhun Yazıtları ile olan birebir benzerliğine dayanarak Zülkarneyn'in Bilge Kağan veya antik çağda yaşamış bir başka Türk komutan veya Oğuz Kağan olduğu araştırmacı yazar Orhan Keleş tarafından iddia edilir. Türk efsanelerinde Türk hakanının gökten bir ağaç kovuğuna inen kızlarla evlenmesi, Türk adı ile kurulan ilk devletin uzayla ilgili bir ad ile kurulması ("Gök"türkler), bir efsanede dağa bakır dökülerek kapatılması ve bir müddet sonra körüklerle eritilmesi ve yolun tekrar açılması, kadim Orta Doğu kazılarında şaşırtıcı şekilde bu kültüre ait izlerin bulunması, Muhammed'den nakledilen hadislerin bulunması gibi hususlar bu iddiayı güçlendirmektedir. Zülkarneyn kelimesi Arapçadır. Zü ve karneyn kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Zü, sahip ve malik demektir. Karn ise, boynuz, perçem, tepe, zaman, güneş anlamlarına gelir. Karneyn, *karn*'ın tesniyesi yani iki tanesi demektir. Buna göre Zülkarneyn kelimesi iki boynuz sahibi şeklinde tercüme edilir. Ancak, Kehf Suresindeki ayetler göz önüne alındığında "iki zaman sahibi" veya zaman yolcusu şeklinde bir tercüme de akla yakın gelmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumunu ilgilendiren hemen her alanla yakın ilişki içinde bulunan folklor, sadece toplumla ilgili olanları araştırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun devamlılığına da katkı sağlar. İnsanlar folklor araştırmalarıyla “milli benliklerinin” farkına varırlar, bunu korumayı ve geliştirmeyi ulusal birliklerinin temel taşlarından biri olarak görebilirler. Türkiye’de halkbilim çalışmalarını yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar geriye götürmek mümkündür. Kendisi bir halkbilimci olmamakla birlikte, halkbilim çalışmalarının önemine vurgu yapan bir makalesi ve yaptığı bazı çalışmalarının halkbilimle örtüşen yanları dolayısıyla Ziya Gökalp, Türkiye’de bu alanın öncüsü olarak genel kabul görür. Kendisi sadece bu sosyal bilim dalının değil neredeyse ülkemizdeki tüm sosyal bilim dallarının da öncüsüdür. Cumhuriyet sonrasında ise Selim Sırrı Tarcan ve Mehmet Halit Bayrı tarafından bu alanda bazı çalışmalar yapılmışsa da bu dönemde akademik anlamda ilk akla gelen isim Pertev Naili Boratav’dır. Bilim çevrelerinde haklı bir yankı bulan ve gerek içeriğiyle gerekse yöntemiyle önemini bugün de koruyan Köroğlu, Hoca’nın ilk çalışmasıdır. Boratav’ın sadece ülkemiz açısından değil, önemi tüm dünyadaki halkbilim otoriteleri tarafından tartışmasız kabul edilen bir başka çalışması doçentlik tezi olan Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği’dir (1945). Pertev Hoca’nın bu çalışması, İlhan Başgöz’ün de altını çizdiği gibi, *‘halk edebiyatı örneklerinin doğa çevre içinde, bir dinleyici kitlesi önünde toplanmasının ve anlatıcının kişiliğini yansıtan ifadelerin de yazıya geçirilmesi bakımından’* önemlidir. Çünkü Amerika’da ancak 1970’lerden sonra tartışılmaya başlanan bu olgunun ayırımına, Pertev Hoca, daha 1940’lı yıllarda varmış ve çalışmasında bu esasları dikkate almıştır. O’nun bu bilim adamı titizliğinin yanı sıra, üretkenlik içindeki çalışkanlığı da gözden ırak tutulmamalıdır. Kültür Bakanlığının bir dönem başında olan isim İstemihan Talay’ın Boratav için söyledikleri ise dikkate değerdir: Ülkemizde bugün halkbilimi bir bilim dalı olarak akademik niteliğine kavuşmuşsa, bunda hiç tartışmasız Pertev Naili Boratav’ın eşsiz katkılarının payı büyüktür. Yurt içindeki çalışmaları gibi yurtdışındaki çalışmaları da bilimsel değerini bütün görkemiyle ortaya koymuştur. Türk folkloruyla ilgili çalışmalar, Pertev Naili Boratav’dan önce de yapılmıştır. Ancak, bunlar çoğunlukla belli bir yönetime bağlı kalmadan yapılan derleme çalışmalarıdır. Oysa bilimsel yaklaşım karşılaştırmayı, düzenlemeyi, belli bir yönetime bağlı çalışmayı gerektirir. Boratav’ın 1938–1948 yılları arasında Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya

Fakültesinde “halk edebiyatı” okuttuğu yıllar, aynı zamanda Türk folklor ve edebiyatının bilimsel kategorilere yerleştirilme ve kendini bilimsel yetkinlikle batıya tanıtmaya yıllarıdır. Boratav, sözlü gelenekte sürdürülegelen, dergilerde, kitaplarda yazılı, basılı, ama hepsi dağınık, karmakarışık olan folklor malzemesini, özellikle masallarımızı bir sistem, bir yöntem dâhilinde bir araya getirdi. Bu anlamda, sadece ulusal düzeyde değil, uluslararası akademik düzeyde de alanın belli başlı otoriteleri arasında yerini aldı.

İşte Türk Halk Bilimine bu denli katkıda bulunan Boratav’ın çalışmalarındaki her kelime önem arz etmektedir. Bu sahada çalışma yapanların ya da kendi kültürünü merak edip araştırma yapanların halk bilimine ait sözcüklerin anlamına bu çalışmamızdan ulaşmaları umulmaktadır. Ayrıca defalarca altını çizdiğimiz gibi halk biliminin en önemli ismi olan Boratav’ın dilini üslubunu, kullandığı ifadeleri anlama kılavuzu niteliği taşıyan çalışmamızın başka yazarların sözlüğünün hazırlanmasına da ışık tutacağı düşünölmektedir.

KAYNAKLAR

- ALPARSLAN, Halk Bilgisi, Haberleri, VIII, 1939 s: 256-257
- AYDINOĞLU, G., Türk Folkloru Araştırma Dergisi Sayı : 265 1971.
- BAĞMAN, Latif., Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri, s:199.
- BARIŞ, Fikret, Aşık Veysel ve 38 Yıllık Bir Sır, Arda Uskan, Yeni Aktüel Dergisi Sayı:191
- BAŞTANÇELİK, Ayşe., Adana Halk Kültüründe Aydaş, Aşı ve Köstek Kesme,, s:16.
- BAYKURT, Fakir., (2007), Onuncu Köy, Literatür Yayıncılık.
- BAYRI, M.H., (1947), İstanbul Halk Folkloru, s:160-176 İstanbul.
- BORATAV, P. N. ve FIRATLI H. V., (2000), İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, P. N. ve GÖLPINARLI, A., (2010), Pir Sultan Abdal, Derin Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, P.N., (1939), Böyrek Hikâyesine Ait Metinler, Ankara
- BORATAV, P.N., (1982), Folklor Edebiyatı I, Adam Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, P.N., (1982), Folklor ve Edebiyatı II, Adam Yayınları,, İstanbul,,
- BORATAV, P.N., (1984),. 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi,, İstanbul,,
- BORATAV, P.N., (1984),. 100 Soruda Türk Folkloru, s:9 Gerçek Yayınevi,, İstanbul,,
- BORATAV, P.N., (2002),. Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- BORATAV, P.N., (2011),. Az Gittik Uz Gittik,. İmge Kitabevi,. İstanbul,.
- BORATAV, P.N., (2011),. Halk Edebiyatı Dersleri,. Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları,. İstanbul,.
- BORATAV, P.N., Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı Sayfa: 341.
- BORATAV, P.N., Ve EBERHARD W.,(1970),Typen Türkischer Volksmarchen, Cilt IV, S. 304, Akademie Veralp, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili, (1984), Köroğlu Destanı, Adam Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili, (2000), Tekerleme, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili, (2006), Nasreddin Hoca, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili, (2006), Zaman Zaman İçinde, İmge Kitabevi, İstanbul.
- BOSQUE, Grammont, Elements Pour le'tude de Palmamoncie Chez les Turcs, s:9.
- ÇIBLAK N., İçel Tahtacı Kültüründe Terim Kavram Ve Adlar.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, (1930), Halk Bilgisi Haberleri 1, s:69-71 Derleme Sözlüğü Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EROĞLU, Türker, (1999), Halk Oyunları El Kitabı, Mars basım, İstanbul.
- FEYTİZLİ, Hasan Tahsin, (2007), Kur'an-ı Kerim Meali, s:423, Server İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gazi Notu 2. Şakir, Haliç Eyüp Sultan S:66-67
- Georgeakis Ve Pineov, Folklore De Lesbos, Paris 1984, S:915-318

Halk Bilgisi Haberleri, 1, 1930, S:163-164.

İSAMETTİN, F., Halk Bilgisi Haberleri Sayı 1 1931. İstanbul Ansiklopedisi At Mezarı Maddesi Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

KARAKURT, D., Türk Söylence Sözlüğü, Sayfa 54 Beyrek Han.

KARATAŞ, C., Türk Folklor Araştırmaları Dergisi S: 253, 1970

KAYA, Doğan, (1997), Dualar ve Beddualar, Türklük Bilimi Araştırmaları, Sayı:4, s.99-121.

KIRZLIOĞLU, F., Türk Folklor Araştırmaları, Sayı 234 Ocak, 1969.

KIRZLIOĞLU, F., (1969), Türk Folklor Araştırmaları, s:234.

KORKMAZ, Esat, (2003), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, s: 36, Ankara.

KORKMAZ, Esat, (2003), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, s: 47, Ankara.

KORKMAZ, Esat, (2003), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, s: 52, Ankara.

KORKMAZ, Esat, (2003), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, s: 56, Ankara.

KORKMAZ, Esat, (2003), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, s: 67, Ankara.

KORKMAZ, Esat, (2003), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, s: 94, Ankara.

KORKMAZ, Esat, (2003), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, s: 105, Ankara.

KORKMAZ, Esat, (2003), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, s: 132, Ankara.

KORKMAZ, Esat, (2003), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, s: 150, Ankara.

KORKMAZ, Esat, (2003), Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, s: 154, Ankara.

KOŞAY, H.Z., Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme Ankara. 1944 :S 23

MUDURNULULAR DERNEĞİ Bülteni Pertev Naili Boratav Özel Sayısı Aralık 2010 Yıl 5 Sayı 5.

ÖZSOY, Bekir Sami, (2006), Dede Korkut Kitabı, s:117, Akçay Yayınları, Ankara.

ÖZSOY, Bekir Sami, (2006), Dede Korkut Kitabı, s:9, Akçay Yayınları, Ankara.

ÖZTEKE, V.,Pertev Naili Boratav'ın Ve Volkan Başgöz'ün Türk Kültürü Üzerine Olan Araştırmasının Sosyal Antropoloji Açısından Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi. Ankara 2010.

ROUX, Jean-Paul, (1970), Les Traditions Des Nomades, s:247-248.

SABAH GAZETESİ 05 Şubat 2004. Hz Yuşa Kimdir?

SAĞIRDERE, K.T., İthaki Yayınları 1955 s: 121

SAVRAN, Gülnaz, Adana Bölgesinden Derlenen Bazı Halk Tıbbi Uygulamalarının Tıbbi Antropoloji Açısından Değerlendirilmesi s:2.

SAYDAM, M.B.,(2011), Deli Dumrul'un Bilinci, "Türk-İslam Ruhu" Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi, Genişletilmiş İkinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul.

TONYU, Hikmet, (1967), Ankara Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, s:140-141.

TONYU, Hikmet, (1967), Ankara Çevresinde Adak, s:9.

TURAN, Metin, (1998), Pertev Naili Boratav'a Armağan", Ankara.

Türk Dil Kurumu Yayınları Türkçe Sözlük 2011.

Türk Diyanet Vakfı, (1989), İslam ansiklopedisi, İstanbul.

YILMAZ, A., (1948), Tahtacılar, CHP Halkevleri Yayınları, Ankara.

ZEKİ, M., Halk Bilgisi Haberleri s:26 1933.

ÖZGEÇMİŞ

Esin Alçioğlu 1984 İzmit doğumludur. İlk ve orta öğrenimini İzmit'te tamamladıktan sonra 2002 yılında Yeditepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk dili ve Edebiyatı bölümüne yök burslu olarak başlamıştır.2006-2007 akademik yılında Essen Duisburg Üniversitesi'nde Erasmus değişim programı ile eğitim görmeyi hak etmiştir. 2008 yılında lisans eğitimini tamamladıktan sonra iki eğitim öğretim yılı boyunca bir devlet lisesinde vekil öğretmen olarak çalışmış ayrıca çeşitli dersanelerde görev almıştır. 2010 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Yeni Türk Dili alanında yüksek lisans eğitimi görmeye başlamıştır.